

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง บทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวัน จังหวัดเชียงใหม่ ตามแนวคิดประชาสังคมนี้ ประกอบด้วยทฤษฎีและแนวคิดสำคัญๆ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดสื่อชุมชน
2. แนวคิดหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น
3. แนวคิดบทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น
4. แนวคิดประชาสังคมกับบทบาทหนังสือพิมพ์ (Civic Journalism)
5. แนวคิดพื้นที่สาธารณะ (Public sphere) กับหนังสือพิมพ์
6. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
7. ทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสารหรือประเด็นปัญหาในสังคม (Agenda Setting)
8. ทฤษฎีการเข้ามีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย
9. แนวคิดทุนทางสังคม (Social capital)
10. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดสื่อชุมชน

ในการนำเสนอแนวคิดสื่อชุมชนจะแยกอธิบายระหว่างชุมชน (Community) กับบาทสื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อที่ใช้ในการสื่อสารในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์กับระหว่างบทบาทของสื่อกับชุมชน

อุทัย หิรัญโต (2527 : 2) ให้ความหมายชุมชนว่า กลุ่มชนหนึ่งที่มีภูมิลำเนาในอาณาเขตทางภูมิศาสตร์แห่งใดแห่งหนึ่งอันแน่นนอน มีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเห็นได้จากความประพฤติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่เหมือนกัน

ประเสริฐ กิติรัตน์ตระกาน (2533 : 11) กล่าวว่า ชุมชน ในทางวิชาการหมายถึง องค์กรทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2525 : 7-10) ได้สรุปว่า ชุมชนประกอบด้วย ประชากร จำนวนหนึ่ง สถาบันทางสังคม และองค์การทางสังคมชนิดที่มีขนาดย่อยกว่าชุมชน เช่น ครอบครัว กลุ่มสหกรณ์ สโมสร เป็นต้น อาณาเขตทางภูมิศาสตร์ และที่สำคัญชุมชนมิได้เป็นภาพนิ่งแต่เป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวได้

สำหรับลักษณะของชุมชนมนุษย์นั้นมีชื่อเรียกต่างกัน มีเกณฑ์ในการแบ่งแตกต่างกัน โดยทั่วไป ชุมชนที่มีชื่อเรียกหรือแบ่งตามลักษณะดังนี้

1. แบ่งตามขนาดที่ต่างกัน จำนวนของผู้อยู่อาศัยในชุมชน เช่น เมือง อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน
2. แบ่งตามการประกอบอาชีพ หรือการเศรษฐกิจ เช่น หมู่บ้านชาวประมง เมืองท่า เมืองอุตสาหกรรม เมืองน้ำมัน
3. แบ่งตามความสัมพันธ์ที่มีลักษณะความเป็นอยู่ใกล้เคียงหรือคล้ายคลึงกัน เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคใต้
4. แบ่งตามความสัมพันธ์กับการจัดการปกครองของรัฐ เช่น เขต ภาค จังหวัด เทศบาล
5. แบ่งตามลักษณะที่พิเศษของชุมชนนั้นๆ เช่น ชุมชนชาวเขา ชุมชนชาวมอญ ชุมชนชาวจีน

ลักษณะของชุมชนที่เรียกชื่อแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม ถ้าแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ จะมีอยู่ 2 ลักษณะคือ

1. ชุมชนแบบชนบท (Rural Community)
2. ชุมชนแบบเมือง (Urban Community)

ในหนังสือ Dictionary of Society (2527 : 5) อธิบายว่าชุมชนแบบชนบท จะมีลักษณะที่ผู้คนมีความสัมพันธ์แบบคุ้นเคย เห็นหน้ากันและกันเป็นประจำ มีอาณาบริเวณกว้างขวางกว่าละแวกบ้าน ผู้คนส่วนใหญ่มีชีวิตร่วมกันในสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา และบริเวณที่จำเป็นต่างๆ เจตคติและพฤติกรรมพื้นฐานของชุมชนเป็นแนวคิด และการปฏิบัติของคนทั่วไปในชุมชนนั้น

ส่วนความหมายของชุมชนเมือง อาจกล่าวได้ว่า คือบริเวณที่มีพลเมืองหนาแน่น มีความเจริญและเป็นศูนย์กลางต่างๆ ชุมชนเมืองแบบนี้ มีลักษณะพิเศษอีกนอกเหนือจากจำนวนประชากรแล้ว ยังมีลักษณะพิเศษ เช่น เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ สถานะการปกครอง และปริมาณของสาธารณูปโภค ฯลฯ

สำหรับตามความหมายของสื่อ ซึ่งเป็นกลไกหนึ่งของกระบวนการสื่อสาร และทำหน้าที่นำสารไปสู่ผู้รับ (Audience) นั้น กาญจนา แก้วเทพ (2542 : 13) ได้จำแนกประเภทของสื่อที่อยู่ในกระบวนการสื่อสารเพื่อชุมชน ดังนี้

สื่อบุคคล (Personal Media) หมายถึง ตัวบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารอยู่ในระบบการสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารระดับกลุ่ม สื่อบุคคลอาจจะประกอบด้วยตัวบุคคลที่เป็นของชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน อาสาสมัคร และตัวบุคคลที่อยู่ในชุมชน เช่น กำนัน พระภิกษุ ครู เป็นต้น

สื่อเฉพาะกิจ (Special Media) หมายถึง สื่อที่ถูกผลิตขึ้นมาโดยมีเนื้อหาเฉพาะเจาะจง และมีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่ผู้รับสารเฉพาะกลุ่ม สื่อเฉพาะกิจประกอบด้วย

1. สื่อสิ่งพิมพ์ (Print Media) ได้แก่ โบปลิว แผ่นพับ หนังสือเผยแพร่เล่มเล็ก เอกสารแนะนำประกอบ แผ่นโฆษณา ภาพพลิก จดหมายข่าว จุลสาร วารสาร เป็นต้น
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Media) คือ สื่อเฉพาะกิจที่ผลิตออกมาในรูปแบบแสงและเสียง เช่น เทปบันทึกเสียงวีดิทัศน์ ภาพยนตร์ สไลด์ หอกระจายข่าว เป็นต้น
3. สื่อกิจกรรม ได้แก่ การจัดแสดงนิทรรศการ การจัดประกวด การจัดขบวนแห่ การจัดรถเคลื่อนที่ การจัดสันทานการกลุ่ม เป็นต้น

สื่อมวลชน (Mass Media) หมายถึง ช่องทางที่สามารถสื่อสารให้เข้าถึงคนจำนวนมากที่มีความหลากหลายได้อย่างรวดเร็วภายในเวลาเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน ในที่นี้หมายถึง วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ นิตยสาร หนังสือพิมพ์

สื่อพื้นบ้าน (Folk Media) หมายถึง สื่อที่อาจเป็นบุคคล คณะบุคคล ตลอดจนเครื่องมือ อุปกรณ์เกี่ยวกับการแสดง กิจกรรม และวัฒนธรรมการดำรงอยู่ทุกประเภท โดยเป็นสื่อที่ชาวบ้าน สร้างสรรค์ขึ้น และยึดถือปฏิบัติสืบต่อเนื่องมาแต่โบราณกาล อาทิ เพลง ระบาย การละเล่น ละคร กีฬา ตลอดจนประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ

กาญจนา แก้วเทพและคณะ (2542 : 48) ได้นำเสนอลักษณะของการสื่อสารชุมชน จาก นักคิดต่างๆ มาสรุปพอสังเขปดังนี้

1. เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) ที่ผู้ส่งสารและผู้รับสาร สามารถมีปฏิริยาตอบโต้ (Interactive) กันอยู่ตลอดเวลา ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง ทำให้สถานะของผู้ส่ง และผู้รับไม่ตายตัว แต่จะมีการผลัดเปลี่ยนบทบาทอยู่ตลอดเวลา
2. ทิศทางการไหลของข่าวสาร (Flow of Information) การไหลของข่าวสารจะมีลักษณะที่หลากหลาย ทุกทิศทาง ทั้งจากบนลงล่าง (Top-down) แบบล่างสู่บน (Bottom-up) และแบบแนวนอน (Horizontal)

3. เป้าหมายของการสื่อสารชุมชน มีวิธีการกำหนดเป้าหมายหลายแง่มุม เช่น

3.1 กำหนดเป้าหมายโดยการใช้ระดับผู้เกี่ยวข้องเป็นเกณฑ์ โดยการสื่อสารชุมชน จะมีเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องระดับต่างๆ ดังนี้

ระดับชุมชน เป็นการสื่อสารที่มีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน

ระดับหน่วยงานนอกชุมชน เป็นการสื่อสารที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงองค์กร หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและการสื่อสาร

ระดับสังคมส่วนรวม เป็นการสื่อสารที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

3.2 การกำหนดเป้าหมายโดยสอดคล้องกับทิศทางการไหลของข่าวสาร

โดยกำหนด 3 เป้าหมายได้แก่

1. เพื่อทำการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลและโน้มน้าวชักจูงใจ ได้แก่ ทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง
2. เพื่อเป็นช่องทางแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมของชุมชน (Community self-expression) อันอาจจะหมายรวมถึงตั้งแต่การแสดงออกซึ่งความ

ต้องการของชุมชน กระทั่งถึงการแสดงออกซึ่งสิทธิ ศักดิ์ศรี ภูมิ
ปัญญาของชุมชนด้วย

3. เพื่อพัฒนาความเป็นตัวเองของบุคคล (Development of the individual's self) ในหน่วยที่เล็กกว่าชุมชน การสื่อสารชุมชนจะทำหน้าที่คล้ายเป็นเวทีแห่งการศึกษา เรียนรู้ที่ช่วยให้ศักยภาพ ของปัจเจกบุคคลได้พัฒนาสร้างสรรค์อย่างเต็มที่
4. เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นและดำเนินการเพื่อสนองความต้องการของประชาชน (Need-oriented) ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะประการสำคัญ ของกระบวนการพัฒนาแนวใหม่แทนการพัฒนาที่แต่เดิมเคยตอบสนองความต้องการของรัฐ
5. หน้าที่ของการสื่อสาร โดย Windahl et al (1992) ระบุว่า หน้าที่ของการสื่อสารชุมชน น่าจะประกอบด้วย
  - หน้าที่ในการแสดงออก (Expressive Function) คือ ทั้งบุคคลและกลุ่มสามารถแสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมา เพื่อที่จะสร้างเอกลักษณ์ของตนเองได้
  - หน้าที่ทางสังคม (Social Function) คือ การเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสาร เพื่อจะสร้างความรู้สึกร่วมเป็นชุมชนเดียวกัน
  - หน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร (Information Function) คือ ผู้ที่เข้าร่วมกระบวนการ สื่อสารทุกคน จะได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ เพื่อยกระดับความเข้าใจและความรู้ในเรื่องการสื่อสาร และทักษะการถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมพัฒนาชุมชน
  - หน้าที่ในการควบคุมการปฏิบัติการ (Control Activation Function) การสื่อสารจะเป็นช่องทางนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของบุคคลและชุมชนได้

นอกจากนี้ Berrigan F.J (1979) ได้เพิ่มเติมคุณสมบัติบางประการของสื่อชุมชนคือ

6. สื่อของชุมชน เน้นการปรับปรุงสื่อให้เหมาะสมสำหรับประโยชน์การใช้งานของชุมชน ไม่ว่าจะตั้งวัตถุประสงค์การใช้งานไว้เช่นใดก็ตาม
7. สื่อของชุมชนต้องเป็นสื่อที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึง (Access) ได้ตลอดเวลา เพื่อนำไปใช้เพื่อหาข่าวสาร เพื่อหาความรู้หรือเพื่อความบันเทิง
8. สื่อชุมชนต้องเป็นสื่อที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม (Participates) ในหลายบทบาท ไม่ว่าจะเป็นผู้วางแผนการใช้สื่อ ผู้ผลิต ผู้แสดง ฯลฯ

9. สื่อชุมชนต้องเป็นสื่อที่แสดงออกของชุมชน มิใช่เป็นสื่อเพื่อชุมชนซึ่งหมายความว่าตัวตนของชุมชนที่ต้องแสดงออกไปนั้น ต้องมาจากการกำหนดของชุมชนเอง มิใช่ผู้อื่นมาทำให้ชุมชน
10. สื่อชุมชนจะปรับเปลี่ยนลักษณะของการเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดข่าวสาร จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง มาเป็นเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนข่าวสารและทัศนะของทุกคน

ในกรณีของประเทศไทย เพื่อให้การเลือกลักษณะของสื่อให้เหมาะสมกับชุมชนนั้น นักวิชาการได้รวบรวมคุณลักษณะที่สำคัญ อันครอบคลุมองค์ประกอบย่อยของการสื่อสารทั้ง 4 ลักษณะ คือ S-M-C-R ว่าควรมีลักษณะดังนี้

1. ระดับความยาก-ง่ายของสื่อ ต้องเหมาะสมกับความสามารถในการรับรู้ของชาวบ้าน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ต้องคำนึงถึงความสามารถในการอ่านของชาวบ้าน
2. ประเภทของเนื้อหาของสื่อ ต้องเป็นเรื่องที่เน้นลงไปปัญหาเร่งด่วน หรือปัญหาในชีวิตประจำวันของคนในสังคมนั้นๆ
3. กลุ่มเป้าหมาย สื่อแต่ละชนิดควรจัดทำขึ้นสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ
4. วิธีการนำเสนอ สื่อควรแนะนำสิ่งที่เป็นปัญหาหรือสภาพที่ก่อให้เกิดปัญหา แล้วเสนอแนะหรือกระตุ้นให้ผู้รับสารช่วยกันคิดแก้ไขปัญหาดังกล่าว
5. ความเกี่ยวพันของเนื้อหา เนื้อหาของสื่อควรเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับประสบการณ์ และชีวิตประจำวันที่เป็นอยู่ของชาวบ้าน
6. บทบาทของสื่อ ต้องมีส่วนในการช่วยผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด ประสบการณ์ และการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
7. ความน่าสนใจ สื่อต้องมีลักษณะง่าย แต่น่าสนใจ และดึงดูดความสนใจ โดยอาศัยภาพและเสียง เป็นตัวดึงดูดความน่าสนใจ
8. ความเกี่ยวข้องกับผู้รับ สื่อจะต้องมีส่วนช่วยให้ผู้รับสารสามารถประเมินตนเองได้ เช่นหลังจากที่นำเสนอปัญหาและสาเหตุปัญหาแล้ว อาจจะมีส่วนของเนื้อหาที่ตั้งคำถามว่า ผู้รับสารเป็นส่วนใดของสาเหตุของปัญหา เป็นต้น

แนวคิดสื่อชุมชน ได้ชี้ให้เห็นถึงคุณลักษณะของสื่อชุมชน บทบาทของสื่อชุมชนโดยภาพรวม กระทั่งถึงเงื่อนไขต่างๆ ที่จะป็นอุปสรรคในการเข้าไปมีส่วนร่วมในสื่อชุมชนของประชาชนกลุ่มประชาสังคม หรือส่วนต่างๆ ของสังคม

โดยแนวคิดนี้ สามารถนำมาประกอบการวิเคราะห์บทบาทในแง่ของการเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวันจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นสื่อชุมชนประเภทหนึ่ง

แนวคิดหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น

ในการให้ความหมายของคำว่า หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น นั้นได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ ซึ่งบางท่านไม่ได้ใช้คำว่าหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เช่น หนังสือพิมพ์ชุมชน หนังสือพิมพ์ชนบท เป็นต้น ทั้งนี้จะลำดับตามขอบเขตทางภูมิศาสตร์ ดังนี้

สุภา ศิริमानนท์ (2526 : 66) ให้คำจำกัดความ หนังสือพิมพ์ภูมิภาค หมายถึง Provincial Newspapers และในทางวารสารศาสตร์ถือว่ามีความหมายเฉพาะหนังสือพิมพ์ ซึ่งพิมพ์ออกจำหน่ายนอกเขตเมืองหลวง สำหรับประเทศไทยก็ได้แก่หนังสือพิมพ์ที่ส่งไป นอกจากหนังสือพิมพ์ซึ่งพิมพ์จำหน่ายในเขตกรุงเทพฯ

พิศิษฐ์ ขวลาธวัช (2537 : 6) ได้ให้ความหมายของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น (Community Newspaper) หมายถึง หนังสือพิมพ์ที่เกิดขึ้นตามความต้องการและสนองตอบผลประโยชน์ของสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ โดยตรง ไม่ใช่เกิดขึ้นตามเจตจำนงของใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ เนื้อหาของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นชี้ให้เห็นและเข้าใจถึงเหตุการณ์ ปรัชญาการณ ปัญหา ความรู้สึกนึกคิด ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นนั้นโดยแท้ หากจะมีเรื่องอื่นอยู่บ้าง ก็เป็นเพียงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้กับสังคมท้องถิ่นนั้น

ถ้าแบ่งลักษณะของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ตามจุดมุ่งหมายในการทำหน้าที่ที่ครอบคลุมอาณาเขตอาจแบ่งได้อย่างกว้างคือ

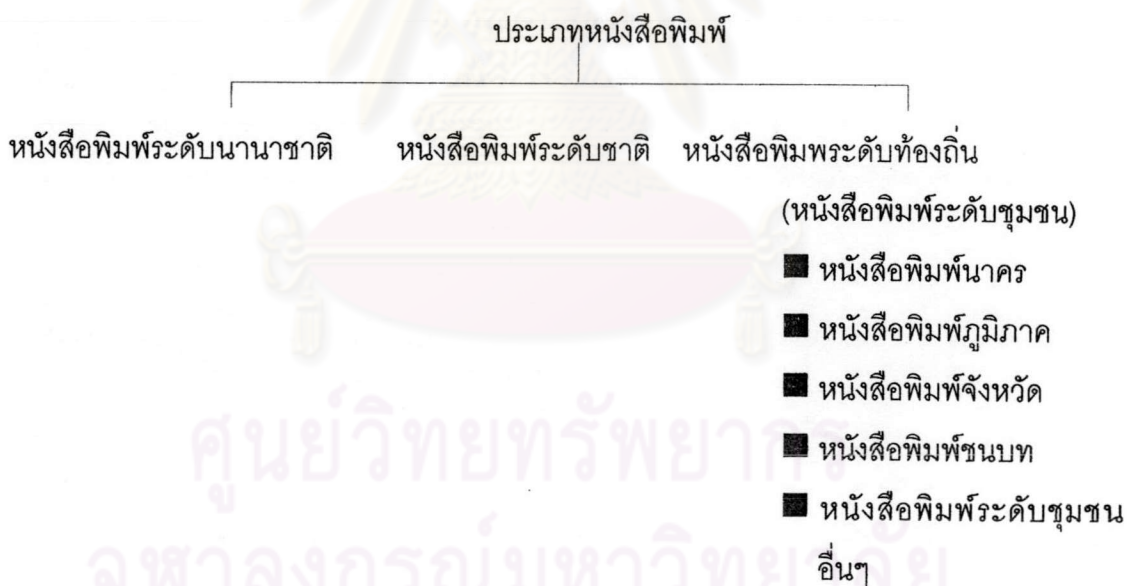
1. หนังสือพิมพ์ระดับภูมิภาค หมายถึง หนังสือพิมพ์ที่ไม่มีลักษณะ เพื่อรับใช้ผู้อ่านทั่วไปทั่วประเทศ แต่ครอบคลุมเฉพาะอาณาเขตภูมิภาคในลักษณะที่หมายถึงหลายจังหวัดมารวมกัน
2. หนังสือพิมพ์ระดับจังหวัด หมายถึง หนังสือพิมพ์ที่รับใช้ผู้อ่านระดับจังหวัด ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นนั้นๆ หนังสือพิมพ์ประเภทนี้ รวมถึงหนังสือพิมพ์ที่ออกนอกเขตเมืองหลวง

3. หนังสือพิมพ์ระดับชุมชน หมายถึง หนังสือพิมพ์ที่ทำหน้าที่รับใช้ท้องถิ่น ระดับชุมชน ใหญ่ อาจจะเป็นชุมชนระดับขานเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ รวมถึงหนังสือพิมพ์ที่ออก ในเขตอำเภอ

พีระ จิรโสภณ (2533 : 2) กล่าวว่า หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น (Local Newspaper) มุ่งเสนอ เนื้อหาเน้นหนักเกี่ยวกับท้องถิ่นและชุมชน มีกลุ่มผู้อ่านเฉพาะท้องถิ่นที่หนังสือพิมพ์นั้นวาง จำหน่าย มีความแตกต่างไปจากหนังสือพิมพ์ระดับชาติ (National Newspaper) ที่มุ่งเสนอเนื้อหา และมีกลุ่มผู้อ่านระดับประเทศ และแตกต่างไปจากหนังสือพิมพ์ระดับนานาชาติ (International Newspaper) ที่มุ่งเสนอเนื้อหาและมีกลุ่มผู้อ่านทั่วโลกหรือหลายประเทศ

เพื่อความเข้าใจในการแบ่งประเภทของหนังสือพิมพ์ระดับต่างๆ ง่ายขึ้น ให้พิจารณาตาม แผนผังต่อไปนี้ (พีระ จิรโสภณ : 2533)

โดยทั่วไปหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น จะมีหลักการ วิธีการ และลักษณะเหมือนกับหนังสือพิมพ์ ระดับชาติ เช่น หลักการหาข่าวหรือเขียนข่าว วิธีการเขียนข่าว สารคดี บทความ การบรรณาธิการ การจัดหน้า การจัดภาพ การพิมพ์ เป็นต้น แต่หนังสือพิมพ์ชุมชนจะมีลักษณะแตกต่างไปจาก หนังสือพิมพ์ระดับชาติก็คือ กลุ่มผู้อ่าน โดยกลุ่มผู้อ่านหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจะมีลักษณะดังนี้ (พีระ จิรโสภณ : 2533)

1. มีความคล้ายคลึงกันทางลักษณะภูมิศาสตร์ ลักษณะทางประชากร หรือลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม
2. มักจะอยู่เป็นที่ มีบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง
3. มีความสนใจในเรื่องต่างๆ ไม่ผิดแผกกันนัก
4. ใช้ชีวิตร่วมกันในกิจกรรมในสังคมของท้องถิ่น
5. มีความภูมิใจในท้องถิ่นหรือชุมชน ต้องการเห็นความสำเร็จหรือความก้าวหน้าของท้องถิ่น
6. สนใจเรื่องในท้องถิ่น คนในท้องถิ่น เพื่อบ้าน ญาติ ครอบครัว และสถานที่ในท้องถิ่น

แนวคิดบทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น

บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในฐานะสื่อมวลชนมีดังนี้ (พีระ จิรโสภณ : 2533)

1. รายงานข่าวท้องถิ่น (Local News) ต่างๆ ซึ่งไม่มีในหนังสือพิมพ์ส่วนกลาง
2. เสนอรายละเอียดของข่าวท้องถิ่นต่างๆ มากกว่าที่เสนอในหนังสือพิมพ์ส่วนกลาง
3. เป็นสื่อกลางการโฆษณาและธุรกิจในท้องถิ่น
4. ส่งเสริมสวัสดิภาพและสนับสนุนโครงการต่างๆ ของท้องถิ่น
5. เผยแพร่เรื่องราว เกี่ยวกับบุคคลผู้รับผิดชอบหรือมีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ ของชุมชน เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้รับรู้ และมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและให้กำลังใจ
6. สร้างความสนใจต่อเมือง การปกครองท้องถิ่น
7. กระตุ้นให้เกิดสำนึกในปัญหาท้องถิ่นและโครงการต่างๆ
8. ให้การศึกษา ความบันเทิงและแจ้งข่าวสาร
9. เป็นหน่วยพลังของชุมชน สร้างความสามัคคี และความเป็นปึกแผ่น

นอกจากนี้ พิศิษฐ์ ชวลาธวัช (2537) กล่าวว่า หากมองหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในฐานะสื่อมวลชนภาคเอกชนจะพบว่า มีบทบาทสำคัญในการรายงานข่าวอย่างอิสระ ปราศจากการชี้แนะจากอำนาจรัฐและกลุ่มผลประโยชน์ โดยเฉพาะในเรื่องสำคัญๆ ที่สะท้อนถึง สาธารณมติ เพื่อเป็นการสนองตอบต่อความรู้สึกนึกคิดของคนในท้องถิ่นนั้นในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมือง เศรษฐกิจการค้า การบริหารขององค์กรท้องถิ่น การศึกษา วัฒนธรรม รวมถึงกฎหมาย

สำหรับบทบาทของหนังสือพิมพ์ในฐานะของสถาบันสาธารณะ นั้น สุภา ศิริमानนท์ ได้แบ่งออกเป็น 3 ประการได้แก่

1. การแสดงสาธารณมติ (Expressing public opinion) เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดของสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น สะท้อนให้เห็นการบริหารงานราชการแผ่นดินของข้าราชการระดับต่างๆ ว่าทำนุบำรุงรักษาความสงบสุขให้แก่ประชาชนด้วยการเอาใจใส่หรือปล่อยปละละเลยให้มีการทุจริตคอร์รัปชัน หรือสนับสนุนให้เกิดอิทธิพลท้องถิ่นรังแกชาวบ้าน หรือกระทำผิดกฎหมายบ้านเมือง หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจึงเปรียบเสมือนสื่อกลางในการถ่ายทอดหรือแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด ความต้องการของคนในท้องถิ่นโดยเฉพาะ ในรูปแบบต่างๆ เพื่อผลักดันให้มีการแสดงสาธารณมติต่อไป
2. การชี้้นำให้เห็นถึงสาธารณมติ (Guiding public opinion) เป็นการติดตามข่าวสารในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเมือง ตำบล หมู่บ้าน ว่าคนในท้องถิ่นนั้นๆ มีความต้องการอะไรบ้าง เช่น การชลประทาน การส่งเสริมพืชไร่ การสร้างถนนหนทาง เจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่เป็นคนดีคนรักขบไล่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่เป็นคนชั่ว เป็นต้น หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจะต้องชี้นำให้ความต้องการเช่นนั้นก่อตัวออกมาในรูปประชามติ เพื่อเป็นเสียงสะท้อนให้ผู้รับผิดชอบรับแรงสนองความต้องการเหล่านั้น ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละคน ไม่ว่าจะเขาเหล่านั้นจะอยู่ในฐานะผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาจังหวัด สมาชิกสภาตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ว่าราชการจังหวัด พ่อค้า เป็นต้น
3. การสร้างสรรค์สาธารณมติ (Creating public opinion) ในการดำเนินการในรูปของข่าวสารสู่สาธารณชนนั้น หนังสือพิมพ์ต้องคำนึงถึงสิ่งที่สร้างสรรค์เป็นหลัก หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นไม่มีอภิสิทธิ์ใดๆ ทั้งสิ้นในการแสดงสาธารณมติ หรือชี้นำให้เห็นถึงสาธารณมติตามอำเภอใจหรือตามแต่ใครจะบังการ หนังสือพิมพ์ต้องใช้สติสัมปชัญญะอย่างรอบคอบ มองปัญหาอย่างชัดเจนรอบด้าน ก่อนที่จะตัดสินใจการกระทำเพื่อสาธารณะจริงๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งการคารวะและยอมรับของคนในท้องถิ่น

หากพิจารณาในแง่ของสิทธิและเสรีภาพในการเสนอความคิดเห็น และนำเสนอข่าวสารของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ในฐานะของปัจเจกชนคนหนึ่งในกลุ่มชนหรือสังคมแล้ว จะมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลรักษาสิทธิและเสรีภาพของตนเอง และของคนในท้องถิ่นด้วยเช่นกัน ดังนี้ (พิศิษฐ์ ขวาลาธวัช , 2537 : 81-87)

1. เสรีภาพทางวิชาการและการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐเป็นผู้จัดการให้ ซึ่งต้องมีความเหมาะสมกับท้องถิ่น

2. สิทธิในการรับบริการสาธารณสุข โดยเฉพาะคนยากจนจะได้มีสิทธิในการรักษาพยาบาลฟรี
3. สิทธิผู้บริโภค ชีวิตผู้คนในท้องถิ่นและชุมชน ในเรื่องสุขภาพอนามัย จะต้องได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากภาครัฐและเอกชน ซึ่งรัฐควรสนับสนุนให้มีองค์กรอิสระ (Independent Organization) หมายถึง องค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยกฎหมาย ประกอบด้วยตัวแทนผู้บริโภคภาคประชาชนทำหน้าที่ตรวจสอบผู้ผลิตจำหน่ายและบริการอย่างอิสระนอกเหนือจากภาครัฐคือ สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค
4. สิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ให้ความสำคัญแก่ชุมชนท้องถิ่นนั้น เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะและวัฒนธรรมอันดี
5. สิทธิในการรับรู้และให้ความเห็น โดยขณะนั้นคนในท้องถิ่นมีสิทธิที่จะทำการตรวจสอบหรือ คัดค้านการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ หรือพนักงานของรัฐได้ ในเมื่อมีการกระทำหรืออาจจะมีการกระทำที่มีผลกระทบต่อประโยชน์ของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อ พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของทางราชการ พ.ศ.2540 มีการบังคับใช้แล้ว
6. เสรีภาพในการรวมตัวเพื่อทำสิ่งคมหรือชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง เป็นการรวมตัวของคนในท้องถิ่นที่ได้รับการคุ้มครองและสนับสนุนจากกฎหมาย ซึ่งเป็นการส่งเสริมเพื่อทำให้เกิดประชาสังคมท้องถิ่นเข้มแข็ง และหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นต้องมีหน้าที่ในการกระตุ้น และส่งเสริมให้สังคมท้องถิ่นศรัทธาในความเป็นคนท้องถิ่น ที่แปรสภาพจากสังคมที่อ่อนแอเป็นสังคมที่เข้มแข็งในอนาคต
7. ทำให้การปกครองท้องถิ่นโดยคนท้องถิ่นเกิดขึ้นได้จริง โดยหนังสือพิมพ์มีหน้าที่ในการเรียกร้องให้คนในท้องถิ่นหวงแหนในสิทธิ ที่ได้รับตามกฎหมาย และต้องติดตามสอดส่อง วิพากษ์วิจารณ์การบริหารงานขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในด้านต่างๆ และอาจจะมีการสนับสนุนให้เปิดเวทีสาธารณะ เพื่อให้ชุมชนได้นำเสนอความคิดเห็นได้

ในฐานะที่หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นก็เป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่ง ซึ่งอยู่ในท้องถิ่นนั้น ชนิตา ชิตบัณฑิตย์ (2537 : 119-140) ได้นำเสนอบทบาทของสื่อมวลชนท้องถิ่นต่อการพัฒนาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. บทบาททางการศึกษา ต้องสร้างองค์ความรู้ ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหา และเป็นการเตรียมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ดังนั้นการรู้เท่าทันของชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญ

2. บทบาทในการสร้างวัฒนธรรมประชาสังคม คือการสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนและภาคประชาสังคม (Civil Society) ในชุมชนท้องถิ่นอันได้แก่ การรวมกลุ่มของประชาชนเป็นองค์กร ซึ่งเป็นการเริ่มต้นของการสร้างความตระหนักถึงความเป็นเมืองมากกว่าการเป็นเพียงราษฎร ซึ่งต้องหวังพึ่งแต่ฝ่ายรัฐเพียงอย่างเดียว
3. บทบาทในการมีส่วนร่วมในการเมือง การปกครองท้องถิ่น ซึ่งหนังสือพิมพ์ควรมีบทบาทในการตรวจสอบระบบการเมืองในระบบตัวแทน ทั้งในระดับส่วนท้องถิ่นและส่วนกลาง ให้ดำเนินไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชนในท้องถิ่นนั้น
4. บทบาททางเศรษฐกิจ ควรส่งเสริมให้เกิดการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน ในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นที่มีรากฐานที่เหมาะสมในแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญ และความรู้เท่าทันต่อการพัฒนาของระบบทุนนิยม ที่เอารัดเอาเปรียบชุมชน
5. บทบาทด้านการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ควรสร้างความเข้าใจในหลักการของสิทธิมนุษยชน ทั้งในด้านของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเท่าเทียมกันทางเพศ ครอบครัว ความเป็นอยู่ส่วนตัว และต้องสะท้อนปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน ที่ทำลายสังคมท้องถิ่นให้คนในท้องถิ่นมีความเข้าใจด้วย
6. บทบาทในการสร้างระบบบริการชุมชน โดยการส่งเสริมด้านสวัสดิการสังคมและบริการสาธารณะของรัฐที่มีต่อชุมชน เช่น สิทธิในการรักษาพยาบาล สิทธิในการได้รับบริการทางการศึกษา เป็นต้น
7. บทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาในรูปแบบที่เหมาะสมกับชุมชน โดยสร้างช่องทางของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน เพื่อกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง
8. บทบาทในการสร้างทางเลือกให้กับชุมชน โดยการสร้างสรรค์ด้านข้อมูลข่าวสาร และเป็นกลไกในสังคมท้องถิ่น ในการผลักดันให้ชุมชนแสวงหาทางเลือก ที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากการพัฒนาจากส่วนกลาง
9. บทบาทในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งต้องส่งเสริมสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการกำหนดการใช้ และสงวนทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นอย่างเหมาะสม อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
10. บทบาทในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้มีการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดั้งเดิมคงสืบต่อไป ซึ่งพื้นที่ในการเลือกรับและเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมต้องอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันและเข้าใจในรากเหง้าอย่างแท้จริง

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ ของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น จะนำมาใช้วิเคราะห์บทบาทในงานวิจัยนี้ ทั้งในแง่ของบทบาทที่เป็นจริงและในแง่แนวคิด

แนวคิดประชาสังคมกับบทบาทหนังสือพิมพ์ (Civil Journalism)

แนวคิดประชาสังคม เริ่มต้นตั้งแต่ต้นคริสตศตวรรษที่ 1970s เป็นต้นมา ซึ่งมีขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนธรรมดาเกิดขึ้นอย่างมากมาย ในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า ในซีกโลกตะวันตก เช่น ขบวนการต่อต้านอาวุธนิวเคลียร์, ขบวนการสันติภาพ, ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ขบวนการเรียนรู้ให้กลับไปสู่คำสอนดั้งเดิมของศาสนา, กลับไปสู่วัฒนธรรม/ภูมิปัญญาดั้งเดิมของตน, ขบวนการเรียกร้องสิทธิต่างๆ เช่น สิทธิสตรี คนพื้นเมือง พวกกรีก ร่วมเพศ เป็นต้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540 : 1)

จามรี เชียงทอง (2543 : 2) กล่าวเกี่ยวกับแนวคิดประชาสังคมว่า คำว่า ประชาสังคม หรือ Civil Society ความหมายกว้างๆ หมายถึง สังคมพลเรือน ซึ่งประชาชนมีสิทธิหน้าที่ ในการกำหนดขอบเขตความสัมพันธ์และมาตรฐานทางศีลธรรมภายในสังคม แม้แนวคิดนี้จะเริ่มมานานแล้วในปรัชญาการเมืองตะวันตก แต่ได้แพร่หลายมากขึ้นพร้อมกับการเจริญเติบโตของเมือง และอุตสาหกรรมและเสรีประชาธิปไตย

ในอดีต นักปรัชญาการเมืองภาคพื้นทวีปยุโรป เช่น รูสโซ (Rousseau 1717-1778) หรือ คานท์ (Kant 1724-1804) เมื่อพูดถึงประเด็นของ Civic society มักจะค่อนข้างให้ความสำคัญต่อ คำว่า Civic virtue หรือจริยธรรมของพลเรือนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รูสโซ ซึ่งเชื่อว่าการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น มนุษย์จำเป็นต้องเสียสละสิทธิบางประการของตนเอง เพื่อ ประนีประนอมกับผู้อื่น และร่วมกันสร้างสรรค์ความดีงามร่วมกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อทุกคน (Common good) การมาอยู่ร่วมกันนี้ไม่ใช่เป็นการยอมสละอำนาจของตนเองให้ผู้อื่น แต่เป็นการ สร้างวัตถุประสงค์ทางสังคมร่วมกัน (General will) (จามรี เชียงทอง, 2543 : 2, อ้างใน Delue 1997 : 151)

เฮเกล (Hegel 1770-1831) ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ให้ความสำคัญต่อ Civic society โดยเฮเกล ได้ให้ความสำคัญต่อบทบาทของรัฐในการสร้างจริยธรรมพลเรือน เพื่อผลประโยชน์และความดีงามร่วมกันและเพื่อกำหนดความนับถือและเคารพสิทธิกันและกัน ในทฤษฎีของเฮเกล Civic

society ถูกมองว่าเป็นสนามรบ (Battlefield) ซึ่งปัจเจกสามารถเข้ามาแย่งชิงผลประโยชน์ระหว่างกัน โดยมีรัฐเป็นผู้ควบคุมระเบียบ (อ้างแล้ว, 2543 : 5, อ้างใน Delue 1997 : 182)

Jeffrey Alexander (1998) แบ่งพัฒนาการของแนวคิด เรื่อง Civil society ออกเป็น 3 ช่วงคือ (อ้างแล้ว, 2543 : 6-8)

ช่วงที่ 1 คือช่วงปลายศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นการใช้แนวคิดของนักทฤษฎียุคคลาสสิก ได้แก่ Lock, Harrington, Ferguson, Smith, Rousseau, Hegel นอกจากนี้ Alexander ได้เสนอว่า จากกรอบแนวคิดของ Tocqueville ที่มองว่า civil society เป็นองค์กรที่อยู่นอก รัฐ ซึ่งรวมถึง ตลาด ในระบบทุนนิยมและสถาบันที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังได้เสนอว่าองค์ประกอบที่สำคัญของ civil society คือต้องมี voluntary religion คือ ความสมัครใจในการเชื่อมกันคุณค่าและจริยธรรมบางประการ ซึ่งก่อให้เกิดความไว้วางใจกันและกัน องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของ civil society ก็คือ ต้องมีสถาบันซึ่งจัดให้มีการแสดงความคิดเห็น (Public opinion) รวมทั้งระบบการเมืองที่เปิดกว้าง

Alexander กล่าวว่า ในยุคเริ่มต้นนักทฤษฎีมีแนวโน้ม ที่ให้ความสำคัญต่อพลังทางจริยธรรมและศีลธรรมในการผลักดันสังคม พลเรือนให้มีความเข้มแข็ง รวมทั้งมองพลังขับเคลื่อนในระบบตลาด เช่น การต่อรองที่จะทำให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนาในสังคม นักทฤษฎีรุ่นนี้ มองระบบทุนนิยมในแง่บวกว่ามีส่วนก่อให้เกิดการควบคุมและรับผิดชอบต่อตนเองหรือปัจเจกบุคคลที่มีคุณภาพ

ช่วงที่ 2 จะเป็นช่วงที่พัฒนาการของระบบทุนนิยมซึ่ง ตลาด เป็นตัวกำหนดกลไกการทำงานของระบบ ไม่ได้นำมาสู่การกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ต่อชนชั้นที่ยากจนเสมอไป และได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในแวดวงนักเศรษฐศาสตร์การเมืองในอังกฤษ เป็นอย่างมาก ตั้งแต่ ค.ศ.1820s และ ค.ศ.1830s ซึ่งข้อวิพากษ์ดังกล่าวได้ทำให้มีการมองตลาดในภาพลบ ส่งผลให้มีการแยกแนวคิด civil society ในภาพของสังคมที่มีรูปแบบการรวมตัวแบบ collectivistic หรือ communalistic ซึ่งไม่ใช่แค่มารวมตัวกันเฉยๆ แต่ประกอบไปด้วยความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีความพยายามที่จะปรับระบบตลาด ให้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น โดยการเรียกร้องให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการกำหนดจัดการกติกาที่เป็นธรรมเพื่อกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและให้โอกาสทางสังคม

ช่วงที่ 3 เป็นช่วงที่มีการมองในมุมที่แคบลงอีกในสังคมคือ มองในระดับชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างไปจากระบบการตลาด ต่างไปจากรัฐ รวมถึงต่างไปจากการจัดระเบียบสังคมรูปแบบอื่นๆ โดย Alexander ให้ความสำคัญกับแนวคิดองค์รวมที่เรียกว่า ประชาชน (People) ซึ่งหมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งสืบสายตระกูลนั้น เป็นความเชื่อที่ฝังรากอยู่อย่างเหนียวแน่นในอังกฤษตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 เป็นอย่างต่ำ ความรู้สึกร่วมกันทางชาติพันธุ์ ซึ่งแยกออกจากความสัมพันธ์ทางการตลาด น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความรู้สึกของความเป็นชุมชนหรือสังคมเดียวกัน

ในทัศนะของ Alexander ชุมชนที่เข้มแข็งที่วันนี้จะต้องการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นสาธารณะ มีข้อกำหนดทางวัฒนธรรมและเรื่องเล่าทางวัฒนธรรม ซึ่งแสดงออกถึงความเป็นประชาธิปไตย มีสถาบันสำคัญ เช่น สถาบันกฎหมายและหนังสือพิมพ์ และต้องมีปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งสะท้อนรูปธรรมของความเป็นพลเมืองดี (Civility) ความเสมอภาค (Equality) การวิพากษ์วิจารณ์ (Criticism) และการนับถือซึ่งกันและกัน (Respect) ให้เห็นได้อย่างชัดเจน

Perez-Diaz (1998) กล่าวว่า ที่มาของความเข้าใจและการใช้คำว่า Civil society นั้นมีอยู่ 3 แหล่งด้วยกัน ได้แก่ (อ้างแล้ว, 2543 : 8-9)

1. กลุ่มนักคิดในศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักปราชญ์สังคมชาวสก็อต ซึ่งนิยาม Civil society อย่างกว้างๆ ไว้ว่า คือ สังคมซึ่งประกอบด้วยสถาบันทางการเมือง ซึ่งเน้นการใช้กฎหมายเป็นกฎในการควบคุมระเบียบสังคม มีการใช้อำนาจการบริหารที่จำกัดและโปร่งใส มีระบบเศรษฐกิจที่มีตลาดเป็นตัวกำหนดกลไกการทำงาน มีความเป็นพหุสังคมหรือความหลากหลายทางสังคม (Social pluralism) มีมณฑลสาธารณะ (Public sphere) ให้สามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี
2. กลุ่มนักทฤษฎีที่ใช้คำว่า Civil society ในความหมายถึง องค์ประกอบการจัดองค์กรทางสังคมทั้งหมดที่ไม่ใช่รัฐ (Non-governmental components) ซึ่งอาจจะเป็นพวก Marxist เรื่องความเข้มแข็งทางสังคมและการจัดองค์กรทางสังคม (Social solidarity and associations)
3. กลุ่มที่ประกอบด้วยนักทฤษฎีในศตวรรษที่ 20 ซึ่งนิยาม Civil society ในกรอบที่จำกัดขึ้นไปอีกคือมอง Civil society เป็นการจัดองค์กรนอกเหนือองค์กรประกอบของรัฐและระบบตลาด นักคิดกลุ่มที่ 3 นี้บางคนได้รับอิทธิพลมาจาก Marxist, Gramsci และ Habermas บางคนได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดการจัดองค์กรในทางสังคมวิทยาจาก Parsons, Gouldner โดยนักทฤษฎีกลุ่มที่ 3 นี้ นิยาม Civil society ว่าเป็นองค์ประกอบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ผสมผสานระหว่างการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) และมณฑลสาธารณะ (Public sphere)

สำหรับฉันทส เพียรธรรม (2542 : 9-10) กล่าวถึง แนวคิดประชาสังคมในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองว่า สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แนวคิด คือ

1. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เป็นแนวคิดที่เน้นศึกษาการสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากชาวบ้าน ไม่เห็นด้วยกับระบบทุนนิยม ไม่เห็นว่ารรัฐและพวกกระฎุมพีหรือนายทุนควรเป็นตัวชี้้นำในการกำหนดนโยบายต่างๆ ในทางตรงกันข้ามรัฐและพวกกระฎุมพีหรือนายทุน ควรให้ชาวบ้านเป็นตัวตั้งในการกำหนดนโยบายในการพัฒนาใดๆ หรือแม้แต่การสร้างความปลอดภัยให้คนในสังคมส่วนใหญ่อันได้แก่เกษตรกร
2. แนวคิดกลุ่มวัฒนธรรมพลเมือง โดยแนวคิดนี้เห็นด้วยกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่ว่า รัฐสมัยใหม่ที่มีฐานะเป็นรัฐชาตินั้นก้าวไกลการพัฒนาสังคมท้องถิ่นมากเกินไป ต่อแต่นี้ชุมชนประชาคมควรจะต้องเน้นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึ่งตนเอง ชุมชนและประชาคมควรมีบทบาทในการดำเนินกิจการสาธารณะ รวมถึงมีส่วนร่วมในการการเมืองและการปกครองมากกว่านี้

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2540 : 41) ให้คำจำกัดความของประชาสังคมไว้ว่า หมายถึงทุกๆ ส่วนของสังคม โดยรวมถึงภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชนด้วย ถือว่าทั้งหมดเป็น civil society แต่ถ้าถือตามตะวันตกแยกตาม civil society คือส่วนที่อยู่นอก state นอกภาครัฐ แต่ในความหมาย ณ ที่นี้หมายถึงทุกฝ่ายเข้ามาเป็น partnership กัน

นิธิ เสียวศรีวงศ์ (2540 : 57) ให้ทัศนะเกี่ยวกับประชาสังคมไว้ว่า คือกลุ่มคนที่รู้สึกตัวเองเป็นกลุ่มเดียวกันหรือเป็นพวกเดียวกัน โดยการที่จะเป็นประชาสังคมได้นั้น ต้องประกอบด้วยประการที่หนึ่ง จะต้องสามารถ identify ร่วมกันได้ว่า เป็นพวกเดียวกัน ประการที่สอง เรามีความสัมพันธ์โดยไม่รู้จักกัน อาศัยบนฐานของสิทธิ ต้องมีสิทธิบางอย่าง เราต้องยอมรับสิทธิบางอย่างของกันและกัน

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2540 : 73-75) ให้ความหมายของประชาสังคมว่า civil society มีความหมายที่กินความได้ถึงทุกชนชั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นประชาชน คนทุกข์ คนยาก ขออย่าว่า civil society เป็นคำที่ค่อนข้างเน้นเรื่องความสมานฉันท์ ความกลมเกลียว ความกลมกลืน มากกว่าจะมาดูความแตกต่าง หรือความแตกแยกภายในหมู่ประชาชน

อีกคำหนึ่งที่พวกเราชอบพูดถึงและเกี่ยวโยงมาถึงคำว่า civil society คือคำว่า participation (การมีส่วนร่วมของประชาชน) คำว่า civil society ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม

ร่วมในฐานะพลเมือง (Citizen) ไม่ใช่ในฐานะราษฎร (Subject) หรือผู้ที่อยู่ใต้กฎหมาย หรือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่รอรับการบริการของรัฐเท่านั้น เพราะฉะนั้น civil society จึงมีนัยของพลเมืองซึ่งต้องมีส่วนร่วม

นอกจากนี้ คำว่า civil society ยังถูกมองว่าเป็นแนวคิดเกี่ยวกับสังคมเมือง คำว่า civil ก็คือ เมือง หรืออารยะ ฉะนั้นคำนี้สื่อความหมายของสังคมที่มีขนาดใหญ่ซับซ้อนกว่า community คำว่า civil society บ่งบอกถึงสังคมที่ impersonal ไม่ใช่ face-to-face และที่เน้นก็คือ เป็นคนแปลกหน้า (Strangers) ที่มาอยู่ร่วมกัน ที่ว่าเป็นคนแปลกหน้าก็หมายถึง ไม่ใช่ญาติโยม ไม่ใช่คนที่เกี่ยวข้องใกล้ชิด ไม่ใช่ร่วมสายเลือด ไม่ใช่พวกพ้อง... และ civil society เราต้องพยายามลดข้อแตกต่าง ขัดแย้ง พยายามกลมกลืนกันให้มากขึ้น และที่สำคัญประชาสังคมต้อง civil คือ อารยะ มีมารยาท มีน้ำใจ สุภาพ อ่อนน้อม รับฟังกัน ถ้ามีแต่แข็งกร้าวไม่รับฟังกัน civil, civil society ก็เกิดไม่ได้

ประเวศ วะสี (2542 : 184) ให้ทัศนะเกี่ยวกับประชาสังคมไว้ว่า ประชาสังคม คือภาคประชาชนหรือภาคสังคม ได้แก่ ประชาชน ชุมชน หมู่บ้านหรือองค์กรประชาชน ที่มีคุณลักษณะคือ มีความเข้มแข็ง มีความรัก ความเอื้ออาทร มีมิตรภาพ และการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเกิดจากกระบวนการที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติเดียวกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสาร มีการรวมกลุ่มในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างและมีการจัดการในระดับกลุ่ม จนเกิดพลังมากพอที่จะสร้างสรรค์ดุลยภาพให้เกิด สังคมสมานภาพ ได้นั้นคือ เกิดความสมดุลระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจและภาคประชาชนขึ้น

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2540 : 93) กล่าวว่า ประชาสังคม หมายถึง กลุ่มองค์กรที่เป็นพลังนอกระบบรัฐ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นมา โดยจะไม่หวังกำไรหรือหวังกำไรก็ตาม ที่ต้องการมีบทบาทร่วมกับรัฐในการที่จะจัดระเบียบการปกครอง การพัฒนาจัดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน

ชาติชาย ยังได้มองว่ายังมีปัจจัย 2 ประการที่จะเอื้อให้เกิดประชาสังคมในประเทศไทยคือ (2540 : 108-109)

1. ปัจจัยในเชิงการเมือง คือ การบ้านการเมืองเราเริ่มเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่ภาคเอกชนระบบ หมายถึง พลังนอกระบบคือประชาชนมีบทบาท มีความตื่นตัว เข้ามาร่วมกับภาครัฐเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ
2. ปัจจัยในเชิงสังคม เรื่องของข้อมูลข่าวสาร ค่านิยมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ที่อยากจะเข้ามามีส่วนร่วม ที่อยากรู้ อยากเห็น ที่ตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อม ที่สังคมนี้เป็นสังคมเปิด มี

อะไรบอกกันได้ ให้อ่านกัน สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งแวดล้อมในเชิงสังคม เชิงธุรกิจ เชิงการเมือง ที่เชื่อมต่อประชาคมให้เดินหน้าต่อไป

ด้านของ เกษียร เตชะพีระ (2540 : 123) มองความหมายประชาสังคมในแง่ของการเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม โดยให้คำนิยามไว้ว่า

ประชาสังคม คือ สถาบันอิสระที่อยู่นอกรัฐ ซึ่งสถาบันดังกล่าวไม่ได้เป็นของประชาชนทั้งหมด มีที่เป็นเอกชนด้วย ธุรกิจเอกชนก็รวมอยู่ด้วย รากเหง้าหรือที่มาของคำนี้...ในขณะนี้ความหมายที่เป็นกลางหรือกว้างออกไปคงหมายถึง เหล่าสถาบันที่อยู่นอกรัฐ โดยแบ่งเป็น 3 ส่วนคือ

1. ตลาด หมายถึง เป็นเวทีของการบริโภค การซื้อขายจับจ่ายสินค้า ไม่ใช่เรื่องการผลิต เพราะคิดว่าการผลิตเป็นประเด็นของภาคเศรษฐกิจโดยตรง
2. เหล่าสถาบันที่ทำหน้าที่ในการอบรมบ่มเพาะฝึกฝน เลี้ยงดู กล่อมเกลาคคนในสังคมขึ้นมา ตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน วัด คือ มีหน้าที่บ่มเพาะคนรุ่นใหม่ในสังคม
3. ประชาสังคม มีความหมายรวมไปถึง การเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้องในประเด็นต่างๆ ของคนในสังคม โดยไม่จำกัดว่าเป็นคนรวย คนจน หรือคนละชนชาติ ศาสนา แต่ถ้าเป็นการรวมตัวเพื่อต่อสู้เรียกร้องในประเด็นต่างๆ ใน locality ต่างๆ ก็เรียกว่าเป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคมได้

อนุชาติและคณะ (2542 : 291) สรุปลักษณะบางประการของประชาคมหรือความเป็นประชาสังคมว่าน่าจะประกอบด้วย

1. ความหลากหลาย (ในการรวมตัว พื้นที่ รูปแบบกิจกรรม ความสนใจ กลุ่มคน)
2. มีความเป็นชุมชน (นั่นคือ อยู่บนพื้นฐานของความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคี)
3. มีฐานสำนึกสาธารณะ
4. เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
5. มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นเครือข่าย

เกษียร เตชะพีระ (2540 : 127) กล่าวถึงสื่อหนังสือพิมพ์ ในฐานะที่เป็นองค์กรหรือสถาบันที่อยู่นอกรัฐหรือไม่ได้เกิดภายใต้รัฐ คือ สิ่งที่เราเรียกว่า สถาบันสิ่งพิมพ์หรือหนังสือพิมพ์ไทย โรงพิมพ์แห่งแรกเป็นของฝรั่ง และก็เป็นที่รบกันมา ทะเลาะกันมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว ทรงได้ออกพระราชกฤษฎีกาเบกษา ตอนแรกออกเป็นประกาศ มีความว่า หนังสือที่พิมพ์โดยพวกฝรั่ง คน

ไทยอ่านแล้วอย่างเชื่อว่าจริง ถ้าอยากรู้ความจริงคืออะไร ให้อ่านราชกิจจานุเบกษา เพื่อคิดว่าหนังสือพิมพ์ที่เป็น alternative source of truth บัดนี้สิ่งที่เป็น truth ในสังคมอีกแหล่งหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งผลิตแล้วรัฐควบคุมไม่ได้

ส่วนการจะทำให้เกิดดุลยภาพนั้นคงอีกนาน แต่ว่าเป็นแหล่งผลิตความจริงอีกแหล่งหนึ่งที่รัฐบาลพยายามเข้าครอบครองด้วยวิธีต่างๆ ซึ่งเป็นรากที่มาทางประวัติศาสตร์ของการที่แม้กระทั่งทุกวันนี้ ถ้าเปรียบสื่อต่างๆ แล้ว สื่อสิ่งพิมพ์ไทยเป็นอิสระที่สุด

และด้วยความที่ สื่อหนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่อิสระที่สุด ซึ่งสามารถเข้ามามีบทบาทต่อพัฒนาการของประชาสังคมในประเทศได้ โดยเฉพาะอย่างการส่งเสริมในรูปแบบของการมีส่วนร่วมซึ่ง ชวรงค์ ลิมป์ปัทมปาณี (2542 : 166) ระบุว่า

หนังสือพิมพ์ไทยในระยะแรก ก็มีกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนผู้อ่านได้มีส่วนร่วมเป็นระยะๆ ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมผ่าน จดหมายร้องทุกข์ หรือจดหมายแสดงความคิดเห็นต่อการนำเสนอข่าวและบทความในหนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่มีความรู้เฉพาะด้านได้สะท้อนปัญหา ความเป็นไปของสังคมผ่านหน้าหนังสือพิมพ์มาตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือพิมพ์หลังช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่กระแสวิพากษ์วิจารณ์สังคมได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ถึงแม้จะไม่เป็นการพูดถึงเรื่องของประชาสังคมโดยตรง แต่ในแง่กระบวนการแล้ว อาจถือว่าเป็นพัฒนาการของกระบวนการประชาสังคมในประเทศไทยได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม หนังสือพิมพ์ไทยค่อนข้างมีบทบาทในการพัฒนาประชาสังคมในประเทศได้ช้ากว่าสื่ออื่นๆ แต่ด้วยความที่เป็นหนังสือพิมพ์ระดับชาติ (National newspaper) ที่แม้จะพัฒนาศักยภาพในการสร้างบทบาทหน้าที่ในฐานะสื่อมวลชนได้ดีพอสมควร แต่ก็มีปัญหาหลายประการ เช่นคือ

1. การที่หนังสือพิมพ์เป็นธุรกิจที่จำเป็นต้องแข่งขันในการแสวงหาผลกำไร การมุ่งที่จะนำข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนโดยส่วนรวม ในบางครั้งจะต้องเลือกข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนกับข่าวที่ประชาชนสนใจ
2. ความเป็นหนังสือพิมพ์ระดับชาติ (National newspaper) โดยการตีพิมพ์ในเมืองหลวงทำให้มีความจำเป็นต้องมุ่งเน้นการนำเสนอข่าวความเป็นไปของการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในส่วนกลางและปริมณฑล ก่อนที่จะนำเสนอความเป็นไปของท้องถิ่นหรือชุมชนขนาดเล็ก

3. ลักษณะของสังคมไทย ที่ขาดการสร้างพลังให้แก่ชุมชนแต่ละท้องถิ่น อันเนื่องมาจาก ระบบการปกครองแบบรวมศูนย์มาตั้งแต่ในอดีต เป็นปัจจัยหนึ่งที่หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ไม่ได้รับความนิยม เพราะทุกสิ่งทุกอย่าง หรืออำนาจการตัดสินใจต่างๆ อยู่ที่ส่วนกลาง ประชาชนจึงให้ความสำคัญกับข่าวจากส่วนกลางมากกว่า

พร้อมกันนี้ ชวรงค์ (2542 : 176) ได้เสนอทางออกให้กับสื่อมวลชนในการที่จะทำบทบาทหน้าที่ให้สอดคล้องกับแนวคิดประชาสังคมไว้ดังนี้

1. สื่อมวลชนต้องแสดงบทบาทในฐานะสื่อของประชาชนมากขึ้น ได้แก่ การกล้าที่จะเลือกสรรข่าวที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนมานำเสนอให้มากขึ้น โดยควบคู่ไปกับข่าว กระแสหลักที่ประชาชนสนใจ
2. สื่อมวลชนอาจแสดงบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการประชาสังคม เช่น การสร้างความตระหนักในพลังของประชาชนและชุมชน เป็นต้น ซึ่งก็คือการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการสร้างกระแสประชาสังคม
3. หากสื่อมวลชนจะยึดหลักการตามทฤษฎีการเป็นกระแจก ที่สะท้อนความเป็นไปในสังคมแล้ว ควรทำหน้าที่ในการเสนอข้อวิพากษ์วิจารณ์หรือข้อถกเถียงถึงข้อดี ข้อเสีย ของกระบวนการประชาสังคม ว่ามีฐานะที่เป็นทางออกของสังคมไทยจริงหรือไม่

แนวคิดข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นประชาสังคม กับบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ โดยในทางแนวคิดนั้นมีความสอดคล้องกันอย่างเห็นได้ชัดเจน สำหรับการนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้ จะทำให้เกิดความชัดเจนในความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวันจังหวัดเชียงใหม่ กับแนวคิดประชาสังคมยิ่งขึ้น

แนวคิดพื้นที่สาธารณะ (Public sphere) กับหนังสือพิมพ์

กาญจนา แก้วเทพ (2543 : 171-172) ได้ให้ความหมายของพื้นที่สาธารณะ ว่าคำว่าพื้นที่สาธารณะ ประกอบด้วยคำ 2 คำคือ คำว่า พื้นที่ และคำว่า สาธารณะ

คำว่า พื้นที่ นั้นประกอบด้วยลักษณะ ที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม ในแง่รูปธรรมหมายถึง อาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง (Area) ที่มีการแบ่งกันเขตเอาไว้อย่างแน่นอน (Boundary) เช่น พื้นที่โรงงาน พื้นที่วัด หรือพื้นที่ห้างสรรพสินค้า เป็นต้น ส่วนในแง่นามธรรม พื้นที่ยังมีความหมายถึง เวทีทางสังคมที่มีการขงชิงอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจทางสังคม การเมืองหรือวัฒนธรรม เช่น

พื้นที่ทางวัฒนธรรมในสื่อสารมวลชน เมื่อพบว่าในละครโทรทัศน์จำนวนมาก ได้นำเอาเรื่องราวที่มีคนไทยเชื้อสายจีนมาเป็นตัวเอก และค่านิยมแบบคนจีนมาเชิดชู เป็นต้น

สำหรับคำว่า สาธารณะ นั้น ในความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไปคือ คำว่า ส่วนรวม (Public) ซึ่งถูกนิยามโดยเปรียบเทียบกับคู่ตรงข้ามคือคำว่า ส่วนตัว (Private) สำหรับความหมายของคำว่า สาธารณะ นี้อาจจะขยายออกไปถึงเรื่องผลประโยชน์ของส่วนรวม สำหรับคนหมู่มาก หลากหลายกลุ่มที่สอดคล้องหรือขัดผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งคำว่าสาธารณะ มีความหมาย 2 นัยยะ คือ ความหมายในเชิงรูปธรรม เช่นสวนสาธารณะ หรือความหมายเชิงนามธรรม ซึ่งเช่น การที่ผู้นำชุมชนทำงานที่เป็นสาธารณประโยชน์ โดยไม่คำนึงถึงความสุขส่วนตัวเลย เป็นต้น

Habermas (1989) ได้สืบค้นพัฒนาการของพื้นที่สาธารณะ ซึ่งพบว่า ะหว่างปลายศตวรรษที่ 17 ต่อกับศตวรรษที่ 18 ได้เริ่มมีการสร้างพื้นที่สาธารณะ ของคนกลุ่มใหม่ในสังคม ในมิติของผู้กระทำ โดยกลุ่มที่เข้ามามีส่วนร่วมคือ ชนชั้นกลาง ขุนนาง ปัญญาชน ที่มานับพบปะกันตามร้านกาแฟ โรงเหล้า อย่างสม่ำเสมอ เพื่อพูดคุยถกเถียงกันอย่างมีเสรีและใช้เหตุผลในเรื่องกฎหมาย การเมือง การปกครองต่างๆ ของรัฐ การโต้แย้งนี้เป็นไปบนหลักความเสมอภาคเท่าเทียม โดยมีบทบาทของสื่อมวลชน ประเภทหนังสือพิมพ์เป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ เรื่องที่มาพูดคุยกันจะเป็นประเด็นของผลประโยชน์ร่วมกันที่สมาชิกแต่ละคนได้รับมาจากหนังสือพิมพ์ หรือการมาอ่านหนังสือพิมพ์ด้วยกัน (อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ (2543 : 173)

ในยุคแรกนั้น ประเภทของการสื่อสารและสื่อหนังสือพิมพ์นั้น เชื้ออำนาจอย่างที่สุดต่อการเกิด Communication rationality ตามแนวคิดของ Habermas ซึ่งเป็นพื้นฐานของพื้นที่สาธารณะ

บทบาทของสื่อหนังสือพิมพ์ ซึ่งเคยมีบทบาทอย่างมาก เมื่อชนชั้น กระจุกพี ใช้เวทีหน้าหนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการสร้างพื้นที่สาธารณะด้วยการระดมความคิดเห็นของคนหมู่มาก เพื่อนำไปต่อรองกับกษัตริย์และขุนนาง ทั้งนี้เนื่องจากสื่อหนังสือพิมพ์เป็น สื่อสาธารณะ จึงสามารถกระทำในนาม หรือเป็นตัวแทน ของคนส่วนใหญ่ได้

แต่ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ลักษณะของหนังสือพิมพ์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากสื่อมวลชนที่เคยอ่านอยู่ในบางกลุ่ม หนังสือพิมพ์ได้ขยายปริมาณอย่างแพร่หลายและเริ่มเปลี่ยนเข็มมาสู่แนว

ทางธุรกิจ อุตสาหกรรมหนังสือพิมพ์เริ่มมีขนาดใหญ่และมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงเนื้อหา จากที่เคยเป็น Political journal มาเป็น Commercial journal ซึ่งต้องคอยรักษามลประโยชน์ของ เจ้าของทุน มากกว่าจะมาพะวงกับการทำหน้าที่เป็นสื่อสาธารณะ (อ้างแล้ว 2543 : 182-183)

แนวคิดพื้นที่สาธารณะ เป็นแนวคิดเสริมในประเด็นสิทธิของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในสื่อหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อสาธารณะ

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

Rousseau (อ้างใน ลดาวัลย์ พอใจ 2536 : 23) ได้เขียนทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (A Participation Theory of Democracy) ไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพ ในการตัดสินใจว่าจะเลือกในการมีส่วนร่วมหรือไม่ ที่สำคัญคือจะต้องไม่มีใครเป็นนายใคร หรือนายแห่งชีวิตใคร
2. กระบวนการมีส่วนร่วมนั้น จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคและความสามารถพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดการตระหนัก รับรู้ในความสามารถของการมีส่วนร่วมของตนเอง

ในทางจิตวิทยา ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางจิตวิทยา (Active participation of Theory) ผลจากการวิจัยสังคมบางเรื่อง เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้ให้ข้อเสนอแนะว่า การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทำให้เกิดขึ้นได้โดยการสร้างสถานการณ์ ให้เกิดการมีส่วนร่วมในกลุ่มบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ

การทำให้สมาชิกกลุ่ม มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การเกิดความรู้สึกผูกพันต่อเรื่องนั้น และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ จะทำให้กลุ่มบุคคล กลุ่มชุมชนเกิดความรู้สึกว่าตนเองได้ลงทุนให้ ความคิดเห็น การตัดสินใจและอุทิศพลังงานทุกอย่าง เพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งมีผล ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนเอง เทคนิคในการก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม การกระตุ้น ให้เกิดแรงจูงใจหรือการให้แรงเสริม (Reinforcement) (อ้างแล้ว 2536 : 23)

ในทางสังคมวิทยา สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (อ้างแล้ว 2536 : 23) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง พฤติกรรมอันประกอบด้วย การร่วมและการสมยอม ประพฤติตาม พฤติกรรม ความหวัง ของกลุ่มทางการและไม่ใชทางการ ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายนี้คือ การที่ ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ร่วมกันเอง

William W. Reeder (อ้างใน ลดาวัลย์ พอใจ 2536 : 23) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม

อย่างไรก็ตาม จากความหมายที่ยกมาพอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมประกอบไปด้วยปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการคือ (อ้างแล้ว 2536 : 25)

1. การเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ เป็นการเกี่ยวข้องทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ใช่เฉพาะแต่ด้านกำลังกายหรือทักษะ กล่าวคือ ผู้มีส่วนร่วมจะมีส่วนเกี่ยวข้องทางจิตใจไม่ใช่เฉพาะด้านการกระทำเท่านั้น
2. การกระทำกรให้ เมื่อผู้มีส่วนร่วมมีความเกี่ยวข้องทั้งด้านร่างกายและจิตใจแล้ว ก็เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กระทำการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม (Group goal) โดยเหตุนี้การมีส่วนร่วมจึงเป็นมากกว่าการยินยอมที่จะกระทำตามคำสั่ง ซึ่งเป็นการกระทำโดยปราศจากความยินยอมพร้อมใจและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วมจึงเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตใจแบบ ยุคคลวิธี คือ มีการสื่อสารทั้งไปและกลับระหว่างบุคคล
3. การมีส่วนร่วมรับผิดชอบ เมื่อเกิดการเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์และได้กระทำการให้แก่สถานการณ์กลุ่มนั้นแล้ว ผู้มีส่วนร่วมจะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อกลุ่มนั้นด้วย เพราะการมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการทางสังคมที่บุคคลไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มและต้องการ

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิด 3 ประการ ได้แก่

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลของบุคคล ซึ่งบังเอิญต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน

3. การตกลงในร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้ต้องรุนแรงมากพอ ที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มการทำการสนองตอบความเห็นของคนส่วนใหญ่ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

พร้อมกันนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนก็ต้องมีเงื่อนไขจำกัดเช่นกัน โดยมีเงื่อนไขดังนี้

1. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

ส่วนรูปแบบของการมีส่วนร่วมนั้น จำแนกออกได้ 3 ประการตามลักษณะของการมีส่วนร่วมได้แก่

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน เช่น การร่วมตัวของชาวบ้านจัดโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนประชาชน เช่น กรรมการกลุ่ม กรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมเมื่อใดก็ได้

หากพิจารณาการมีส่วนร่วมในแง่มุมของการสื่อสารแล้ว จะพบว่ามีการนำแนวคิดของการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้าไปร่วมพิจารณาด้วย ซึ่งมีชื่อเรียกว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory communication) โดยการศึกษาแบบมีส่วนร่วมนี้ น่าจะมีเป้าหมายดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพและคณะ 2543 : 54-55)

1. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง
2. เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วม และเพื่อให้เห็นคุณค่าความคิดและความเชื่อของเขา

3. เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่เคยคิดว่าตนเองไม่สามารถใช้เทคโนโลยีใหม่ที่ซับซ้อนได้ การเข้าร่วมในการผลิตสื่อจะพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นว่า พวกเขาสามารถจะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้หากมีโอกาส
4. เพื่อสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชน เพื่อเป็นช่องทางที่ชุมชนจะส่งข่าวสารออกไปจากจุดยืน มุมมองและทัศนะของตนเอง
5. เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหาพร้อมทั้งวิธีการแก้ไข ปัญหาจากทัศนะของชุมชน
6. ผลการสื่อสารของชุมชนที่อาจจะเกิดจากการริเริ่มของบางส่วนเลี้ยงของชุมชน หรือจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จะช่วยยกระดับความมีสติและความรับผิดชอบให้กับทั้งชุมชนหรือชุมชนอื่นๆ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา
7. เนื่องจากเนื้อหาของสื่อสารชุมชนนั้น จะเน้นเรื่องราวที่มีสาระประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของชุมชนเอง ดังนั้นสื่อประเภทนี้ จึงช่วยเพิ่มสัดส่วนของการสร้างสื่อที่มีสาระให้แก่ชุมชน ให้มีมากขึ้น เพื่อถ่วงดุลกับสื่อกระแสหลัก

สำหรับระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม นั้น แบ่งได้ 3 ระดับโดยจะลำดับจากระดับที่น้อยที่สุดไปหาระดับที่มากที่สุด ได้แก่ (อ้างแล้ว 2543 : 57-60)

1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารและผู้ใช้สื่อ (Audience/Receiver/Users) เป็นขั้นตอนของ

การมีส่วนร่วมในระดับล่างสุด กล่าวคือ กระบวนการสื่อสารตั้งแต่ต้นยังอยู่ในการกำหนดของผู้ส่งสาร ไม่ว่าจะเป็นการเลือกประเด็นเนื้อหา การเลือกวิธีการนำเสนอ ไปจนกระทั่งการเลือกช่องทางสื่อที่ใช้เผยแพร่ และผู้รับสารก็ยังคงมีฐานะเป็นเพียงผู้รับสารแต่เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม สิ่งนี้อาจจะเปลี่ยนแปลงไปสำหรับฐานะของผู้รับสารในการสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วมก็คือ

- 1.1 ต้องมีการขยายแนวคิดของผู้รับสารให้ตระหนักถึงสิทธิของตน (Right to know / Right to be inform) และนอกจากนั้นยังขยายไปถึงสิทธิที่จะบอกเล่าข้อมูลข่าวสารของตนต่อสาธารณะด้วย (Right to inform)
- 1.2 จะต้องสร้างหลักประกันในการมีส่วนร่วมของผู้รับสาร ทั้งในช่วงขาเข้า (Input) และช่วงขาออก (Output) เช่น ในช่วงนำเข้าข้อมูล จะต้องมีการสำรวจว่ามีช่องทางข่าวสารอะไรบ้างสำหรับชุมชน โอกาสในการเข้าถึงเป็น

อย่างไร เนื้อหาของข่าวสารนั้นเกี่ยวข้องกับชุมชนหรือเปล่า และมีรูปแบบในการนำเสนอในลักษณะอย่างไร และในช่วงขาออกของข้อมูลก็เช่นกัน

1.3 ปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร ก็คือ ช่องทางข่าวสาร (Channel) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางช่วงเวลาที่เป็นช่วงระยะเวลาที่สำคัญของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่งสาร ผู้ผลิต ผู้ร่วมผลิต หรือผู้ร่วมแสดง (Sender/ Produce/Coo-producer/Performance) เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นมา และจำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขใหม่ๆ เพิ่มขึ้นหรือต้องมีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเก่าๆ ที่มีอยู่ โดยการมีส่วนร่วมในระดับนี้ยังแบ่งออกเป็นหลายขั้นตอนตามหลักแนวคิดการผลิตสื่อคือ

2.1 ขั้นตอนก่อนการผลิต (Pre-Production Stage) อันได้แก่ ขั้นตอนการเตรียมการก่อนการผลิตสื่อ เช่น การเลือกประเด็นหัวข้อ การเลือกแง่มุมที่จะนำเสนอ การรวบรวมข้อเท็จจริงที่จะนำมาเป็นวัตถุดิบ การเขียนบทต่างๆ การคัดเลือกจากและตัวแสดง เป็นต้น

2.2 ขั้นตอนการผลิต (Production Stage) ได้แก่ ขั้นตอนของการลงมือผลิต เช่น การเข้าห้องอัดรายการ การลงมือ ถ่ายทำ เป็นต้น

2.3 ขั้นหลังการผลิต (Post-Production Stage) ได้แก่ ขั้นตอนหลังการผลิตเสร็จแล้ว เช่น การตัดต่อ การตกแต่ง เพิ่มเติมเทคนิคต่างๆ เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย (Policy Maker/Planner) การมีส่วนร่วมนี้ ถือว่าเป็นระดับที่สูงที่สุด แต่สังเกตเห็นได้ชัดเจนว่า ยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงเท่าใด สัดส่วนของชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมก็จะมีขนาดที่เล็กลง โดยการมีส่วนร่วมในระดับนี้ จะมีเพียงตัวแทนของชุมชนบางกลุ่มหรือบางคนเท่านั้น ที่เข้ามามีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย (Policy Maker/Planner) หมายถึง การวางแผนและนโยบายของการสื่อสารที่รวมเอาชุมชนเข้ามาอยู่ในโครงสร้างการสื่อสารชุมชน โดยแบ่งความหมายเป็น 2 ระดับคือ

ระดับกว้าง หมายถึง การวางแผนและกำหนดนโยบายการสื่อสารทุกประเภทที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นสื่อประเภทใดก็ตาม โดยการวางแผนนั้นจะเป็นการเชื่อมโยงระหว่างสื่อแต่ละประเภทเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการใช้

ระดับแคบ หมายถึง การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและนโยบายของสื่อบางประเภทที่เข้ามาในชุมชนเท่านั้น

หากพิจารณาแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนข้างต้น จะให้เห็นว่าการที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านด้านสังคมและจิตใจ ที่ต้องเอื้ออำนวยต่อกันอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง หรือแม้กระทั่งสื่อหนังสือพิมพ์ก็ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจเช่นกันอันสอดคล้องกับแนวคิดประชาสังคม ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจของประชาชนเป็นกลไกสำคัญในการทำให้เกิดประชาสังคมที่เข้มแข็งขึ้น

ทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสารหรือประเด็นปัญหาในสังคม (Agenda Setting)

ทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสารให้กับสังคมนั้น ในความเชื่อของ M.E. McCombs and D.L.Shaw ในปี ค.ศ.1972 ถือได้ว่าเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของสื่อมวลชน โดยกล่าวไว้ว่า

การกำหนดวาระข่าวสารหรือเรื่องเพื่อพิจารณาของสื่อมวลชน หมายถึง การที่สื่อมวลชนให้ความสนใจต่อประเด็นหรือหัวข้อที่เกี่ยวกับปัญหาในเรื่องต่างๆ จนทำให้ประชาชนได้รับทราบและตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาประเด็นนั้นตามไปด้วย นั่นคือ สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชน ที่จะรับรู้ถึงความสำคัญในเรื่องต่างๆ ที่สื่อมวลชนเป็นผู้นำเสนอ

โดย McQuail, D. and Windahl, S. (1981 อ้างถึงใน พิระ จิรโสภณ, 2531 : 662-663) ได้นำเสนอแบบจำลองของการกำหนดวาระข่าวสารที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสื่อมวลชนว่า ในขอบเขตของประเด็นปัญหาหรือหัวข้อเพื่อพิจารณา หากปรากฏว่าเรื่องใดที่ได้รับการเอาใจใส่จากสื่อมวลชน ก็จะช่วยสร้างความคุ้นเคยต่อเรื่องนั้นๆ ให้แก่ประชาชนยิ่งขึ้น และเป็นที่รับรู้ว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างที่สุดไปด้วย ดังแผนภาพที่ 1 ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเด็นปัญหา	ความเอาใจใส่ของสื่อมวลชน ที่มากน้อยต่างกันไป	การรับรู้ของสาธารณชนที่ตามมา ต่อประเด็นปัญหาต่างๆ เหล่านั้น
X_1	<input type="text"/>	X_1
X_2	<input type="text"/>	X_2
X_3	<input type="text"/>	X_3
X_4	<input type="text"/>	X_4
X_5	<input type="text"/>	X_5
X_6	<input type="text"/>	X_6

แผนภาพที่ 1 แบบจำลองการกำหนดวาระข่าวสารหรือเรื่องพิจารณาของ McQuail, D. and Windahl, S. (1981 อ้างถึงใน พิระ จิรโสภณ, 2531)

จากแบบจำลองนี้ แสดงให้เห็นถึงประเด็นปัญหาหรือเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งแสดงด้วย $x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6$ ที่มีขนาดเท่ากันทางซ้ายมือ จากนั้นเมื่อสื่อมวลชนนำประเด็นข้างต้นไปนำเสนอให้สาธารณชนได้ทราบ โดยมีการเน้นในเชิงปริมาณและความถี่ ในแต่ละเรื่องให้มีความสำคัญที่แตกต่างกัน ซึ่งแสดงผลด้วยรูปแท่งตามแนวนอน ส่วน $X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6$ ที่มีขนาดไม่เท่ากันทางขวามือ นั้น เป็นระดับของการรับรู้ของสาธารณชนที่มีต่อประเด็นปัญหาต่างๆ อันเป็นผลมาจากการที่สื่อมวลชนเน้น และให้ความสำคัญต่อเรื่องใดมากหรือเรื่องใดน้อย ก็จะได้รับ การพิจารณาจากสาธารณชนว่ามีความสำคัญมากหรือน้อยตามไปด้วย ดังจะเห็นได้ว่า X_1, X_4 และ X_6 นั้น แสดงถึงการที่สาธารณชนตระหนักถึงความสำคัญมากที่สุด ส่วนว่า X_2, X_3 และ X_5 นั้น สาธารณชนให้ความสำคัญของลงมา ซึ่งสอดคล้องกับการที่สื่อมวลชนกำหนดให้เห็นถึงความสำคัญและการนำเสนอ

จะเห็นได้ว่า สื่อมวลชนทำหน้าที่ในการจัดลำดับและให้ความสำคัญในการเสนอข่าวสาร เหตุการณ์ต่างๆ บางเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมเท่านั้น เพื่อให้ประชาชนได้พิจารณาและเห็น คล้อยตามว่า เป็นเรื่องที่สำคัญที่ควรจะให้ความสนใจมากที่สุดและรองลงมาตามลำดับในช่วง เวลานั้นๆ

อย่างไรก็ตาม สัมฤทธิผลของการไหลเวียนของสารสนเทศ ตามทฤษฎีการกำหนดวาระ ข่าวสารนั้น มักขึ้นอยู่กับทั้งด้านของสื่อมวลชนเองและด้านของผู้รับสารด้วย มิใช่เพียงด้านใดด้าน หนึ่ง แม้ว่าสื่อมวลชนจะเป็นผู้เริ่มต้นในการนำเสนอข่าวสารก็ตาม (McCombs and Shaw, 1977 อ้างใน สุรพล ไสธนะเสถียร, 2533 : 145-150)

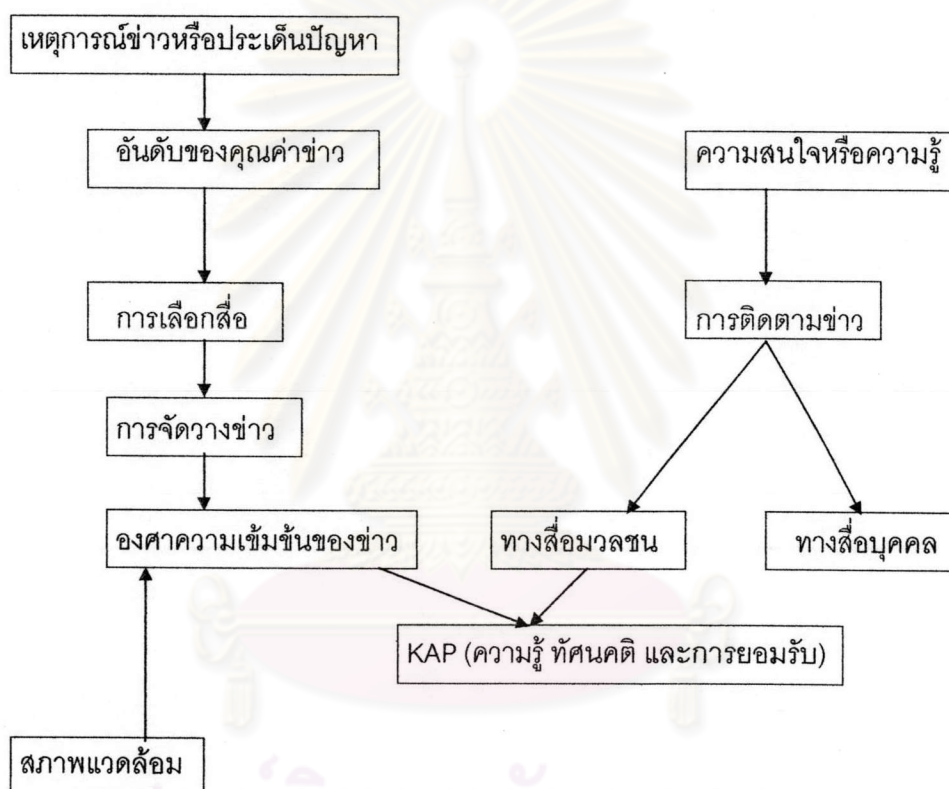
กล่าวคือ โดยทั่วไปเมื่อเกิดเหตุการณ์หรือประเด็นปัญหาใดขึ้นในสังคม ผู้ประกอบวิชาชีพ ด้านสื่อสารมวลชนจะพิจารณาโดยการประเมินคุณค่าของข่าว เพื่อให้ทราบว่าคุณค่าสำคัญของ ข่าวที่มีอยู่นั้น อยู่ในระดับใด จากนั้นจึงเลือกที่จะพิจารณาใช้สื่อที่เหมาะสม เช่น การนำเสนอข่าว ทางโทรทัศน์ ข่าวนั้นจะได้รับความสนใจจากผู้รับสารอย่างรวดเร็ว แต่ความคงทนของข่าวนั้นจะ อยู่ได้ไม่นานนัก ในขณะที่การเสนอข่าวผ่านสื่อสิ่งพิมพ์จะดำเนินไปอย่างช้าๆ แต่ก็สามารถอยู่ได้ นานกว่า การที่สื่อมวลชนประเภทต่างๆ มีการเสนอข่าวที่มีหัวข้อข่าวอย่างเดียวกันหรือคล้ายกัน จะมีกลวิธีและรายละเอียดในการนำเสนอที่แตกต่างกัน เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้รับสาร และแม้ ว่าข่าวสารนั้น จะไม่เหมาะสมกับชนิดของสื่อแล้วก็ตาม ก็อาจจะยังไม่เป็นการเพียงพอ จึงต้องการ จัดวางข่าวสาร ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เกิดความเด่นสะดุดตา อันเป็นปัจจัยหนึ่งในการส่งเสริมความนิยม ในการจัดวาระข่าวสารอีกด้วย

สำหรับองค์หรือระดับของความเข้มข้นของข่าว ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งในการเสริมบทบาท ของการจัดวาระของข่าวสาร ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธีได้แก่

1. การเพิ่มหรือขยายพื้นที่ของข่าวนั้นให้มากกว่าปกติ ข่าวที่มีกรอบใหญ่กว่าข่าวอื่น ตลอดจนขนาดของตัวอักษรที่มีขนาดใหญ่กว่า ย่อมทำให้ผู้อ่านให้ได้อย่างชัดเจนกว่า ข่าวอื่นๆ
2. ความถี่ในการรายงานข่าว การนำเสนอข่าวที่มีจำนวนครั้งที่สูง จะเป็นการตอกย้ำ ความสนใจให้กับผู้รับสารมากขึ้น

3. ระยะเวลาในการนำเสนอข่าวสาร ระยะเวลาที่มีความหมายใกล้เคียงกับความถี่ แม้ว่าข่าวสารจะถูกรายงานบ่อย แต่ถ้าถูกนำเสนออยู่ได้ไม่นานแล้วเลิกไปแล้ว ก็จะทำให้การจัดวาระข่าวสารหมดบทบาทลงไปด้วย

จากแผนภาพที่ 2 ของ McCombs and Shaw, 1977 (อ้างใน สุรพล โสธนะเสถียร, 2533) ต่อไปนี้ แสดงให้เห็นถึงลำดับขั้นในการนำเสนอข่าวสารของประเด็นปัญหาต่างๆ ในสังคม เพื่อให้สาธารณชนรับรู้ประเด็นปัญหานั้นๆ ที่มีความสำคัญและน่าสนใจมากที่สุด

แผนภาพที่ 2 แสดงการจัดวาระข่าวสารของ McCombs and Shaw, 1977 (อ้างใน สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2533)

จากแผนภาพแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนการจัดวาระข่าวสารเป็นลำดับ สำหรับลำดับขั้นทางซ้ายมือ จากเหตุการณ์หรือประเด็นปัญหาต่างๆ มาสู่การให้อันดับความสำคัญของคุณค่าของความเป็นข่าว จากนั้นเป็นการเลือกใช้สื่ออย่างเหมาะสม และมีการจัดวางข่าวสารในรูปแบบต่างๆ เพื่อเน้นให้ข่าวสารนั้นมีความเด่นชัดยิ่งขึ้น ตลอดจนการให้ระยะเวลาหรือการให้องศาความเข้มข้น

ชั้น ในการนำเสนอข่าวสารนั้นๆ ด้วย ซึ่งจะนำไปสู่ความรู้ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และการยอมรับในที่สุด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมในขณะนั้นด้วย สำหรับขั้นตอนทางด้านขวามือนั้น จากการที่ผู้รับสารให้ความสนใจหรือเกิดความรู้ จะนำมาสู่การติดตามข่าวสารนั้นๆ ทั้งทางสื่อมวลชนและทางสื่อบุคคลก็ตาม ก็จะมีนำไปสู่ความรู้ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และการยอมรับด้วยเช่นกัน

โดยแท้จริงแล้ว ภารกิจของสื่อมวลชนตามแนวคิดการจัดวาระข่าวสารนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลผลิตของการกรองข่าวสารโดยสื่อ (Products of media gatekeeping) ที่ประสงค์จะสร้างอิทธิพลของข่าวสารนั้นให้ผู้รับสาร และหากผู้รับสารไม่ยอมรับการจัดวาระดังกล่าว ความสำเร็จของสื่อมวลชน ก็จะเป็นเพียงเฉพาะด้านของสื่อมวลชนเท่านั้น ดังนั้นการจัดวาระข่าวสารจึงต้องพิจารณาความพร้อมของผู้รับสารด้วย โดยเฉพาะภูมิหลังของผู้รับสารในด้านความรู้ ความสนใจต่อข่าวสารประเภทนั้นว่าเป็นอย่างไร หากข่าวสารนั้นมีพื้นฐานที่สอดคล้องกับความรู้และความสนใจของผู้รับสารแล้ว ผู้รับสารก็จะแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมจากบุคคลรอบข้างด้วยการสนทนา รัับฟังการวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งอาจทำให้ข่าวสารจากการจัดหรือกำหนดวาระนั้นขยายกว้างออกไปยิ่งขึ้น

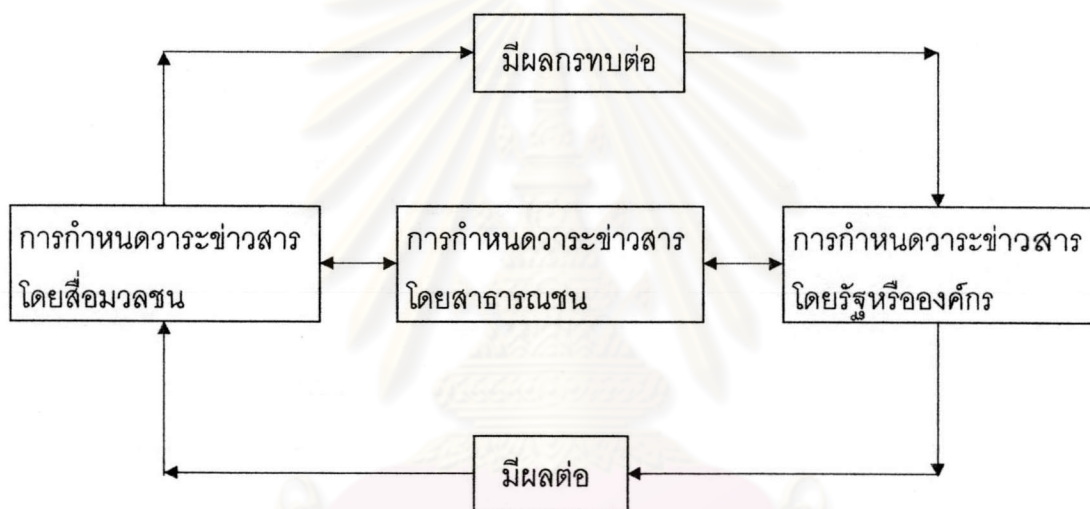
อย่างไรก็ตาม สำหรับปัจจัยเรื่องอายุของข่าวหรือระยะเวลาในการนำเสนอข่าวสารนั้น ในทางปฏิบัติหรือความเป็นไปได้ในการศึกษาการนำเสนอข่าวสารใดข่าวสารหนึ่งของสื่อมวลชนอย่างต่อเนื่องยาวนานนั้น เป็นเรื่องยาก

อย่างไรก็ตาม โดยอาศัยแนวคิดที่มีการแตกแขนงจากแนวคิดเกี่ยวกับการกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชนที่กล่าวอ้างมาจาก McQuail (1987 อ้างใน Sven Windahl and Benno H. Signitzer with T. Olson, 1992 : 208-211) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า กระบวนการกำหนดวาระข่าวสารหรือประเด็นเรื่องพิจารณาในสังคมนั้น ไม่ได้เป็นเพียงบทบาทของหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนเท่านั้น หากแต่รัฐบาลหรือกลุ่มผู้กำหนดนโยบายของรัฐและสาธารณชนผู้รับสาร ยังเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดวาระข่าวสารสังคมอีกด้วย

McQuail (1987) อธิบายไว้ว่า กระบวนการกำหนดวาระข่าวสารหรือประเด็นเรื่องพิจารณาในสังคมนั้นเกี่ยวข้องกับ 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชนชั้นนำในสังคมหรือกลุ่มผู้บริหารทางการเมือง ที่เป็นผู้กำหนดนโยบายของสังคมหรือชุมชน หรือในระดับประเทศ กลุ่มที่ 2 คือ สื่อมวลชนซึ่ง

ทำการกำหนดวาระข่าวสาร โดยพิจารณาจากคุณค่าของข่าวและความต้องการของผู้รับสาร และกลุ่มที่ 3 คือ ผู้รับสารหรือสาธารณชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากการกำหนดวาระข่าวสารโดยสื่อมวลชน แต่ก็มีอิทธิพลต่อทั้งการกำหนดวาระข่าวสารของหนังสือพิมพ์และการกำหนดนโยบายให้กับผู้บริหารประเทศด้วย

Rogers and Dearing (1988 อ้างใน Sven Windahl and Benno H. Signitzer with T. Olson, 1992 : 209) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการกำหนดวาระข่าวสารในสังคมทั้ง 3 กลุ่ม ด้วยแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพที่ 3 แสดงกระบวนการกำหนดวาระข่าวสารในสังคมของ Rogers and Dearing (1988)

จากแผนภาพที่ 3 จะเห็นได้ว่าบทบาทในการกำหนดวาระข่าวสารในสังคม ของสื่อมวลชน นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการด้วยกัน รวมทั้งวิธีการรายงานข่าวสาร และการให้ความสำคัญต่อข่าวสารแต่ละชั้นที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งนักวางแผนและนโยบายหรือนักประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานของรัฐและเอกชนต่างๆ จะต้องศึกษาวิธีการเสนอข่าวสารของสื่อมวลชน เพื่อนำไปวางกลยุทธ์ทางการสื่อสารขององค์กร โดยที่นักประชาสัมพันธ์หรือผู้วางนโยบายขององค์กรต่างๆ จะต้องพยายามทำให้สื่อมวลชนเห็นความสำคัญของข่าวสารของหน่วยงานของตน จนนำไปเสนอในสื่อมวลชนนั้น ในทางกลับกัน สื่อมวลชนก็มีองค์กรต่างๆ ในสังคมเป็นแหล่งข่าวสำคัญของตนเช่นกัน

และเมื่อองค์กรต่างๆ ในสังคมเป็นผู้สร้างสรรค์เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่างๆ ซึ่งสื่อมวลชนจะนำไปเสนอเป็นข่าว งานประชาสัมพันธ์จำนวนมาก จึงทุ่มเทให้กับการศึกษาเพื่อค้นหาว่าทำอย่างไร ในระดับใดและภายใต้สถานการณ์เช่นไร จึงจะทำให้วาระข่าวสารขององค์กร มีอิทธิพลต่อการกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ (Baern 1987 ; Reichmann 1988 ; Stocking 1985 ; Newsom 1983 ; Weaver and Elliott 1985 , อ้างใน Sven Windahl and Benno H. Signitzer with T. Olson, 1992 : 210)

อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญยิ่งที่งานวิจัยทั้งหลายสนใจศึกษา ก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างการกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชนกับสาธารณชน ที่ว่า ในสภาพการณ์ปกติสมมติฐานของการกำหนดวาระข่าวสารในสังคมยืนยันว่า ยิ่งสื่อมวลชนให้ความสำคัญต่อเหตุการณ์หรือประเด็นใด ประเด็นหนึ่งมากเท่าใด สาธารณชนก็จะยิ่งให้ความสำคัญต่อเหตุการณ์หรือประเด็นนั้นๆ มากตามไปด้วย

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ ความสัมพันธ์หรือการอิทธิพลซึ่งกันและกันของทั้ง 3 กลุ่มนี้ จะเป็นเช่นไร ซึ่งจากแผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างทั้ง 3 กลุ่ม ของ Rogers and Dearing (1988) ข้างต้น ก็ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า การกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชน มีอิทธิพลโดยตรงต่อทั้งการกำหนดวาระข่าวสารของสาธารณชนและการกำหนดนโยบายของรัฐหรือองค์กร ส่วนสาธารณชนก็มีอิทธิพลต่อนโยบายของรัฐ และการกำหนดนโยบายของรัฐหรือองค์กรก็มีผลกระทบต่อสื่อมวลชนเช่นกัน ในขณะที่เดียวกันการกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชนและของสาธารณชนก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

สำหรับทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชน (Agenda Setting) นี้ จะเป็นประโยชน์ในการทำให้เกิดความลึกและละเอียดมากขึ้น ในประเด็นของการกำหนดวาระข่าวสารของกลุ่มประชาสังคมและสื่อมวลชน

ทฤษฎีสื่อมวลชนแบบการเข้ามีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ

เสถียร เขยประทับ (2540) สรุป จาก McQuail ซึ่งกล่าวว่า ทฤษฎีนี้เกิดจากการตอบโต้สื่อมวลชนที่มีลักษณะดังนี้

สื่อมวลชนของเอกชนที่มีลักษณะเป็นการค้าและผูกขาด และ

1. สถาบันกระจายเสียงสาธารณะ (Public broadcasting institution) ที่มีลักษณะราชการและรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง (Bureaucratization and centralism) ในสังคมอิสรภาพนิยมที่พัฒนาแล้ว สถาบันกระจายเสียงสาธารณะในสังคมดังกล่าว เกิดขึ้นและดำเนินการตามทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งองค์กรสื่อมวลชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรการกระจายเสียงสาธารณะ (Public broadcasting organization) มีลักษณะคล้ายพ่อปกครองลูกมากเกินไป (Top paternalistic) คล้ายอภิสิทธิ์ชนมากเกินไป (Too elitist) ใกล้ชิดกับสถาบันที่มีอำนาจมากเกินไป ตอบสนองต่อแรงกดดันทางการเมืองและเศรษฐกิจมากเกินไป มีลักษณะมั่นคงแข็งแรงมากเกินไป (Too monolithic) มีลักษณะวิชาชีพมากเกินไป (Too professionalized)

ทฤษฎีนี้วิพากษ์วิจารณ์ว่า สื่อมวลชนที่มีขนาดใหญ่และรวมอำนาจที่ศูนย์กลางมีแนวโน้มที่จะสะท้อนความคิดเห็นของผู้มีอำนาจ ผู้ที่มีหลักฐานมั่นคง ผู้ที่อยู่ในเมืองหรืออย่างดีที่สุดก็คือสะท้อน รสนิยมทั่วไป (Average taste)

ทฤษฎีการเข้ามีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการเป็นประชาธิปไตยเห็นว่า พรรคการเมืองที่เป็นอยู่และระบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา มีลักษณะที่ห่างไกลประชาชนในระดับท้องถิ่นมากขึ้น

ทฤษฎีนี้เน้นความจำเป็น ความสนใจ และความต้องการของผู้รับสารในสังคมการเมืองและสนับสนุนความมากมายหลากหลาย (Multiplicity) ความเล็ก (Smallness of scale) ความเป็นท้องถิ่น การไม่มีลักษณะเป็นสถาบัน (De-institution) การมีลักษณะวิชาชีพน้อยลง การแลกเปลี่ยนหรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร และการสื่อสารตามแนวอนอนในทุกะดับของสังคม

McQuail (1987 : 123) ได้สรุปหลักการของทฤษฎีสื่อมวลชนแบบการเข้ามีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการเป็นประชาธิปไตยไว้ดังนี้

1. ประชาชนแต่ละคน รวมถึงประชาชนกลุ่มน้อย มีสิทธิ์ที่จะเข้าถึงสื่อมวลชนและได้รับการบริการจากสื่อมวลชนได้ตามความจำเป็นของตนเอง
2. องค์กรและเนื้อหาของสื่อมวลชนไม่ควรถูกควบคุมทางการเมืองและการบริหารงานแบบรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง

3. สื่อมวลชนควรจะดำรงอยู่เพื่อผู้รับสาร ไม่ใช่อยู่เพื่อตัวองค์กรเอง ไม่ใช่เพื่อผู้ประกอบการวิชาชีพ ไม่ใช่เพื่อผู้สนับสนุน
4. กลุ่ม องค์กร และท้องถิ่นต่างๆ ควรมีสื่อเป็นของตนเอง
5. ควรเป็นสื่อที่มีขนาดเล็ก ที่สามารถมีปฏิสัมพันธ์ และเข้าไปมีส่วนร่วมได้

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการประชาธิปไตยนี้ ถือได้ว่าเป็นทฤษฎีที่ได้รับการพัฒนามาจากทฤษฎีหลักของสื่อมวลชน ซึ่งได้ให้ความลึกและตรงประเด็น จนสมควรที่จะถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์บทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวัน จังหวัดเชียงใหม่ ที่สอดคล้องกับแนวคิดประชาสังคม (Civic journalism) ได้ชัดเจนมากขึ้น

แนวคิดทุนทางสังคม (Social capital)

ประเวศ วะสี (2541 : 67-68) กล่าวในการปาฐกถาเรื่อง บทบาทของสื่อมวลชนท้องถิ่นในการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาสังคม เกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคมว่า ที่ผ่านมามีเขียนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ว่าถ้าทำให้เศรษฐกิจดีแล้วสังคมก็จะดีตาม ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดที่มองว่าเงินคือทุนที่จะทำให้สังคมดีขึ้น แต่ทุนที่สำคัญกว่าทุนที่เป็นเงินก็คือ ทุนทางสังคม ตัวอย่างเช่น แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หรือการรวมตัวกันในความสัมพันธ์ในแนวราบ ที่ทุกคนเข้ามาช่วยกันทำทุกสิ่ง ที่ไม่ใช่ด้วยอำนาจในทางตั้ง แต่ด้วยความเป็นมนุษย์ ความเป็นเพื่อนกันให้เต็มพื้นที่ทางสังคม หรือที่เรียกว่า ประชาสังคม (Civil society) ซึ่งก็เป็นทางออกของปัญหาเศรษฐกิจได้เช่นกัน

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิไล ฉัตรกุล ณ อยุธยา (2534) ทำการศึกษาการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือพิมพ์ 4 ชื่อฉบับได้แก่ ไทยรัฐ เดลินิวส์ มติชน และสยามรัฐ ตั้งแต่ฉบับวันที่ 1 ตุลาคม - 31 ธันวาคม 2533 เป็นเวลา 3 เดือน และสำรวจความคิดเห็นของผู้อ่านในเขตปทุมวันจำนวน 200 คน เกี่ยวกับ “หนังสือพิมพ์ไทยกันการทำหน้าที่ในการกำหนดวาระข่าวสาร” เพื่อศึกษาการนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับหัวข้อเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยเปรียบเทียบความสำคัญในเชิงปริมาณเนื้อที่และความถี่ ของการนำเสนอหัวข้อต่างๆ ระหว่างหนังสือพิมพ์แต่ละชื่อฉบับ รวมทั้งศึกษาเปรียบเทียบความสอดคล้องของอันดับความสำคัญของหัวข้อข่าว ที่เสนอโดยหนังสือพิมพ์กับการรับรู้โดยผู้อ่าน ผลการศึกษาพบว่าหนังสือพิมพ์ทั้ง 4 ชื่อฉบับ ให้ความสำคัญกับหัวข้อข่าว

ต่างๆ ใกล้เคียงกัน ส่วนอันดับความสำคัญหัวข้อข่าวที่นำเสนอโดยหนังสือพิมพ์กับที่รับรู้โดยผู้อ่าน ไม่มีความสอดคล้องกันอย่างมีนัยสำคัญ

นริศรา บัวขาว (2541) ได้ศึกษาบทบาทของข่าวท้องถิ่น ที่นำเสนอผ่านสื่อมวลชนท้องถิ่น ในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งวิเคราะห์เนื้อหาข่าวท้องถิ่นที่นำเสนอทางสื่อมวลชนประเภทโทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ พร้อมกับการสัมภาษณ์ผู้บริหารองค์กรที่ผลิตข่าวท้องถิ่น พบว่า

สื่อท้องถิ่นทุกประเภทมีเนื้อหาข่าวที่สะท้อนบทบาทตามแนวคิดของสื่อมวลชนท้องถิ่น ทั้ง 3 ประการคือ บทบาทในการพัฒนา บทบาทในการรักษาเอกลักษณ์และความสามัคคี และบทบาทในการส่งเสริมประชาธิปไตย สำหรับสื่อหนังสือพิมพ์นั้น ได้นำเสนอข่าวประเภทประชาสัมพันธ์ให้กับรัฐ และธุรกิจในพื้นที่ ส่วนการให้ความสำคัญกับบทบาทของข่าวท้องถิ่นนั้น ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การให้ข้อมูลข่าวสารและการเตือนภัย ซึ่งมากกว่าบทบาทในการรักษาเอกลักษณ์และความสามัคคีและบทบาทในการส่งเสริมประชาธิปไตย

ส่วนของแหล่งข่าวที่สื่อมวลชนท้องถิ่นให้ความสำคัญมากที่สุดคือ แหล่งข่าวที่เป็นบุคคลหรือหน่วยงานในสังกัดของรัฐ ส่วนลักษณะการสื่อสารที่ถูกกำหนดทิศทางมาจากภาคประชาชนก็ปรากฏให้เห็นอยู่บ้างในสื่อรายการวิทยุ และหนังสือพิมพ์บางฉบับ

สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดบทบาทของข่าวท้องถิ่นที่นำเสนอในสื่อต่างๆ นั้นมาจากปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ เช่น นโยบายในการบริหาร อิทธิพลท้องถิ่น แหล่งเงินทุนและบุคลากร ส่วนปัจจัยด้านโครงสร้างความเป็นเจ้าของสื่อคือ การที่สื่อเป็นของรัฐ และสื่อที่เป็นของเอกชนนั้น กลับไม่มีผลต่อการนำเสนอบทบาทของข่าวท้องถิ่นเท่าใดนัก

พิทยา พัฒนัญญา (2534) ศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนล่าง ต่อบทบาทต่อการนำเสนอข่าวเพื่อการพัฒนาในส่วนของ การต่อสู้เพื่อความ เป็นธรรมในสังคม ส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย วิพากษ์วิจารณ์เพื่อแก้ไขในสิ่งที่ไม่ดีในสังคม สอดส่องความทุกข์ยากของประชาชนและสนับสนุนการพัฒนาชนบท และพบว่าปัญหาที่ไม่สามารถนำเสนอข่าวเพื่อการพัฒนา คือ ขาดประสบการณ์และการฝึกอบรมในวิชาชีพนี้

ณิลวรรณ วรรณชกุล (2536) ศึกษาเรื่อง การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในรายการวิทยุเพื่อแก้ไขปัญหาการจราจรในกรุงเทพมหานคร พบว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของรายการ จส. 100 เกิดจากผู้ร่วมผลิต 3 ฝ่าย คือ เจ้าหน้าที่ของบริษัท แปซิฟิคคอร์ปอเรชั่น จำกัด, เจ้าหน้าที่ตำรวจ ศูนย์ควบคุมการจราจร (บก.02), และประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนน ซึ่งต่างฝ่ายต่างผลัดเปลี่ยนกันเป็นผู้

ส่งสารและผู้รับสาร จนกระทั่งทำให้เกิดความเข้าใจและสนองวัตถุประสงค์ร่วมกัน และรายการดังกล่าว ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้รายการเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเสนอแนวทางที่คาดว่าสังคมจะปฏิบัติร่วมกัน

รุจิรา สุภาษา (2542) ได้ศึกษาเรื่อง การสร้างสื่อแบบมีส่วนร่วม เพื่อการพัฒนาความรู้ เรื่องสิ่งแวดล้อมขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยมุ่งศึกษาประเภทของสื่อที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมในการสร้างสื่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการผลิตสื่อ รวมถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการเลือกสื่อและการมีส่วนร่วมในระดับต่างๆ โดยเลือกกรณีศึกษาเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน จำนวน 9 องค์กรพบว่า

การเข้าร่วมของประชาชนในกระบวนการสร้างสื่อประกอบด้วย 3 ระดับ คือ ระดับผู้รับสาร ระดับผู้ผลิต และระดับผู้วางแผน ซึ่งการเข้าร่วมระดับผู้รับสารมีมากที่สุด ในรูปแบบของการแสดงความคิดเห็นมีมากที่สุด ส่วนการเข้าร่วมในระดับผู้ผลิต กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมในขั้นตอนก่อนการผลิตมากที่สุด ในบทบาทของการเป็นผู้ให้ข้อมูลและการช่วยกำหนดประเด็นในการนำเสนอ

ในส่วนของขั้นตอนการผลิต ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นนักแสดงหรือเป็นผู้ใช้สื่อ และในส่วนของขั้นตอนหลังการผลิต ประชาชนมีส่วนร่วมเฉพาะการประเมินผลการช่วยนำสื่อไปเผยแพร่เท่านั้น และการมีส่วนร่วมระดับสูงสุดคือ ระดับผู้วางแผน มีปรากฏเพียง 2 องค์กรเท่านั้น

โสภา จิรพัฒนานนท์ (2540) ได้ศึกษาเรื่อง เนื้อหาและแนวทางการคัดเลือกจดหมาย ในคอลัมน์ร้องทุกข์ ของหนังสือพิมพ์รายวันไทย พบว่า เนื้อหาประเด็นร้องทุกข์และประเด็นชี้แจงนั้น ส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับการคมนาคม การจราจรและการบริการด้านสาธารณสุขภาค และเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายและนักรการเมือง

ในส่วนของเนื้อหาในจดหมายที่ได้รับการคัดเลือกนำมาเสนอในคอลัมน์ร้องทุกข์ส่วนใหญ่เป็นจดหมายที่มีลักษณะการพาดพิงถึงความมั่นคงของชาติ ศาสนา และองค์พระมหากษัตริย์ และเป็นเรื่องของความเดือดร้อนหรือเรื่องการแสดงความคิดเห็น หรือเรื่องการแสดงความคิดเห็นส่วนตัวที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน และจากการสัมภาษณ์คอลัมน์นิสต์ประจำ คอลัมน์ร้องทุกข์ของหนังสือพิมพ์ พบว่าการพิจารณาคัดเลือกจดหมาย จะดูจากความสำคัญของปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหา ความจำกัดของพื้นที่คอลัมน์ และเรื่องที่อยู่ในความสนใจของคนในขณะนั้น

William Thomas Gormley Jr. (1973) ได้ทำการศึกษาเรื่อง Newspaper Agendas and Political Elites ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือพิมพ์ในรัฐนอร์ทแคโรไลนา จำนวน 5 ฉบับ คือ The Releigh News and Observer, The Charlott Observer, The Greensboro Dialy News, The Winston-Salem Juornal และ The Asheville Citizen เป็นเวลา 5 เดือน ได้หัวข้อข่าวสำคัญ ในช่วงนั้น 25 หัวข้อแล้ว จัดทำเป็นแบบสอบถามชุดที่ 1 จากนั้นจัดประเภทหัวข้อข่าวที่ได้เป็นหัวข้อข่าวกว้างๆ 7 ประเภท และยังจัดทำแบบสอบถามชุดที่ 2 แล้วใช้แบบสอบถามที่ได้จากการวิเคราะห์ทำการสำรวจวุฒิสมาชิกแห่งรัฐ จำนวน 50 คน ทางไปรษณีย์ 2 ครั้ง ห่างกัน 1 เดือน พบว่า การจัดอันดับความสำคัญของหัวข้อข่าวสารประเภทกว้างๆ ที่มีจำนวนน้อย ของหนังสือพิมพ์ และของวุฒิสมาชิกมีความสอดคล้องกัน แต่ไม่มีความสอดคล้องกันในการจัดอันดับของหัวข้อข่าวประเภทเฉพาะและมีจำนวนมาก

Sohn, Broadrick A. (1984) ได้ศึกษาความคาดหวังของชุมชนกับการกำหนดวาระข่าวสารของหนังสือพิมพ์ โดยศึกษาการกำหนดวาระของหนังสือพิมพ์ในชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีทรัพยากรถ่านหิน ซึ่งมีประเด็นที่ต้องตัดสินใจในชุมชนว่า จะสร้างเหมืองถ่านหินแห่งใหม่หรือไม่ ผลการวิจัยพบว่า ความคาดหวังของชุมชนที่อยากให้มีการสร้างเหมืองถ่านหินแห่งใหม่ สอดคล้องกับประเด็นที่หนังสือพิมพ์ของชุมชนได้กำหนดขึ้นมาแสดงให้เห็นว่า การตัดสินใจเลือกของชุมชนขึ้นอยู่กับทางเลือกประเด็นนำเสนอของสื่อมวลชน และหนังสือพิมพ์ได้ยอมรับว่า การกำหนดวาระนั้นหนังสือพิมพ์ได้เลือกประเด็นที่หนังสือพิมพ์คิดว่าสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนด้วย

Atwater, Tony และคณะ (1985) ได้ทำการศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการกำหนดว่าเรื่องสิ่งแวดล้อม เพื่อดูว่าสื่อมวลชนมีความสามารถมากน้อยเพียงใด ที่จะถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องสำคัญที่ประชาชนจำเป็นต้องรู้ แต่ไม่มีโอกาสจะรับรู้มาก่อน ผู้ศึกษาได้แยกประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมออกเป็น 6 ประเด็น ได้แก่ ขยะ คุณภาพน้ำ ดิน อากาศ สารพิษ และการอนุรักษ์สัตว์ป่า โดยมีกลุ่มตัวอย่างคือ หนังสือพิมพ์ของรัฐมิชิแกน จำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ State Journal, Detroit Free Press และ Detroit News เป็นระยะเวลา 2 เดือน ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า

มีจำนวนเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั้ง 6 ประเด็นนั้น มีการนำเสนอทั้งหมด 130 ครั้ง ซึ่งถือว่าจัดอยู่ในระดับค่อนข้างมาก เนื้อเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมจำนวนกว่าครึ่งหนึ่งปรากฏอยู่ 4 หน้าแรก ของหนังสือพิมพ์กลุ่มตัวอย่าง และการศึกษาครั้งนี้สรุปได้ว่า สื่อมวลชนมีความสามารถในการกำหนดวาระข่าวสาร เพื่อการถ่ายทอดข้อมูลในรายละเอียดเรื่องสิ่งแวดล้อม และพบว่า การ

รับรู้ของผู้อ่านมีความสัมพันธ์กับการกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชน คือผู้อ่านมีความตระหนักในเรื่องที่สื่อมวลชนเสนอมากขึ้น

จากการประมวลองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสื่อมวลชนกับแนวคิดประชาสังคมอย่างกว้างขวางข้างต้น ทำให้ได้ความรู้ ความเข้าใจและความคิดรวบยอดที่สามารถกำหนดเป็นข้อสันนิษฐาน นิยามศัพท์และกรอบแนวคิดในงานวิจัยนี้ได้ดังต่อไปนี้

ข้อสันนิษฐานเบื้องต้น

1. บทบาทแนวประชาสังคมที่สะท้อนผ่านเนื้อหาข่าวและบทความ ของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวัน จังหวัดเชียงใหม่ ยังไม่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มประชาคมต่างๆ ในชุมชน
2. บทบาทการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม มักเป็นไปในลักษณะการร่วมมือด้านเนื้อหา ในรูปแบบการเป็นแหล่งข่าว และเป็นผู้เขียนบทความ แต่ก็อยู่ในวงจำกัดของผู้นำกลุ่มประชาสังคม ผู้นำทางความคิด หรือนักวิชาการที่มีชื่อเสียงเท่านั้น ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดโอกาสและขาดความกระตือรือร้น ในการมีส่วนร่วม
3. แนวโน้มของบทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวัน จังหวัดเชียงใหม่ ในแนวคิดประชาสังคมเกิดขึ้นได้อย่างจำกัด เนื่องจากเงื่อนไขของสถานภาพของหนังสือพิมพ์ที่มีลักษณะเป็นองค์กรธุรกิจ ซึ่งต้องดำเนินกิจการโดยเน้นการตลาดเพื่อหวังผลกำไร อันเป็นอุปสรรคต่อการทำหน้าที่เชิงประชาสังคม

นิยามศัพท์

1. หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวัน จังหวัดเชียงใหม่

หมายถึง หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นรายวัน ที่ออกเผยแพร่ในจังหวัดเชียงใหม่ ขณะนี้มีอยู่ 2 ฉบับ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ไทยนิวส์ หนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์

2. บทบาทหนังสือพิมพ์ตามแนวคิดประชาสังคม (Civic Journalism)

หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนผู้อ่านได้มีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมผ่าน จดหมายร้องทุกข์ หรือจดหมายแสดงความคิดเห็นต่อการนำเสนอข่าวและบทความในหนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่มีความรู้เฉพาะด้านได้สะท้อนปัญหา

สำหรับงานวิจัยนี้ จะพิจารณาบทบาทแนวประชาสังคมของหนังสือพิมพ์ในลักษณะดังนี้

1. บทบาทในการสร้างกระแสและสร้างประชาสังคม เป็นการนำเสนอเนื้อหาที่มีลักษณะชี้แนะ กำหนดวาระประชาชนซึ่งเป็นประเด็นที่สาธารณชนในชุมชนนั้น มีความสนใจร่วมกัน เช่น ประเด็นปัญหาขยะ ความขัดแย้งเรื่องการสร้างถนนข้ามแยก ประเด็นเกี่ยวกับยาเสพติดในชุมชน หรือเรื่องเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย เป็นต้น
2. บทบาทในการเปิดโอกาสให้ผู้อ่าน เข้ามามีส่วนร่วมในระดับร่วมกำหนดประเด็นของเนื้อหา ได้แก่ การโทรศัพท์แจ้งข่าว การเขียนจดหมายร้องทุกข์ และระดับของการผลิตเนื้อหา ได้แก่ การเป็นแหล่งข่าวในการให้ข้อมูล การเขียนบทความหรือเขียนแสดงความคิดเห็น เขียนเพื่อให้ความรู้ และเป็นผู้รายงานข่าว โดยไม่ได้อยู่ในสังกัดของหนังสือพิมพ์นั้น
3. บทบาทในการสร้างพื้นที่สาธารณะ (เวทีทางความคิด) โดยอุทิศพื้นที่บนหน้าหนังสือพิมพ์ให้ประชาชน เพื่อใช้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน หรือการสนับสนุนด้านต่างๆ เช่น การเงิน อาคารสถานที่ บุคลากร เป็นต้น เข้าร่วมในเวทีทางความคิดที่จัดขึ้น
4. บทบาทให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนกับหนังสือพิมพ์ เช่น การสนับสนุนด้านการเงิน การเป็นผู้บริหารทั้งระดับปฏิบัติ หรือระดับกำหนดนโยบาย รวมถึงการช่วยเหลือด้านการขายหรือร่วมหาโฆษณาหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

3. ประชาสังคม

หมายถึง ภาคประชาชนหรือภาคสังคม ได้แก่ ประชาชน ชุมชน หมู่บ้านหรือองค์กรประชาชน ที่มีคุณลักษณะคือ มีความเข้มแข็ง มีความรัก ความเอื้ออาทร มีมิตรภาพ และการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเกิดจากกระบวนการที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติเดียวกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสาร มีการรวมกลุ่มในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างและมีการจัดการในระดับกลุ่ม จนเกิดพลังมากพอที่จะสร้างสรรค์ดุลยภาพให้เกิด สังคมสมานภาพ ได้นั้นคือ เกิดความสมดุลระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจและภาคประชาชนขึ้น

และหมายรวมถึง การเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้องในประเด็นต่างๆ ของคนในสังคม โดยไม่จำกัดว่าเป็นคนรวย คนจน หรือคนละชนชาติ ศาสนา แต่ถ้าเป็นการรวมตัวเพื่อต่อสู้เรียกร้องในประเด็นต่างๆ ในท้องถิ่นต่างๆ ก็เรียกว่าเป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคมได้

กรอบแนวคิดงานวิจัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย